

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH  
PEDAGOGICKÁ FAKULTA  
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

**Environmentalismus v české filosofii XX. století**

**Environmentalism in Czech Philosophy of 20th century**

Vedoucí práce: PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

Autor práce: Martina Bočková

České Budějovice 2010

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci s názvem „Environmentalismus v české filosofii XX. století“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, dne 20. 4. 2010

.....  
Martina Bočková

Děkuji vedoucí své diplomové práce PhDr. Heleně Pavličíkové, CSc., za odborné vedení, připomínky a rady při psaní této diplomové práce.

## **Anotace**

Má diplomová práce pojednává o environmentalismu, se kterým je spojeno soudobé filosofické uvažování. Environmentalismus má své kořeny v určitých směrech, které se v minulých stoletích objevovaly. Jde především o darwinismus a vitalismus. Tyto směry se vyznačují především tím, že reflektují pro vznik života i aspekt vnějšího prostředí, který spoluformuje život. Environmentalismus je forma nového uvažování, které má lidstvo přivést k zamyšlení se nad současným vztahem mezi člověkem a světem. Tento vztah je nutné přizpůsobit novému trendu, který by omezil nebo zcela ukončil dosavadní lidský přístup k přírodě. Poslední kapitola je věnována dvěma současným filosofům, kteří se věnují právě této problematice. Jsou to Erazim Kohák a Josef Šmajs, jejichž myšlenky jsou v této práci rozvedeny.

## **Annotation**

This thesis focuses on the role of the Czech philosophy in the 20th century and the way it affected the formation of an environmental approach. It unveils the mutual connections between the natural sciences and philosophy and highlights the importance of a close link between various ideas about man and the world. An analysis of the content of selected books by Erazim Kohák and Josef Šmajs emphasizes the existential threat arising from a critical relationship between man and the world at large. Finally, it reminds of the change in the scale of human values as well as the need for man to redefine his position in the world today.

## **Obsah**

|                                                                                                      |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Úvod</b> .....                                                                                    | 9  |
| <br>1. Environmentalismus – vymezení termínu.....                                                    | 11 |
| <br>2. Filosofické a přírodovědné zdroje environmentalismu.....                                      | 15 |
| 2.1 Darwinismus.....                                                                                 | 15 |
| 2.1.1 Reflexe darwinismu v české biologii a filosofii.....                                           | 16 |
| 2.2 Vitalismus.....                                                                                  | 23 |
| 2.2.1 Vitalismus v české biologii a filosofii.....                                                   | 26 |
| 2.3 Další koncepce o vývoji přírody.....                                                             | 28 |
| <br>3. Problematika environmentalismu v českém filosofickém myšlení v 1. polovině<br>20.století..... | 29 |
| <br>4. Problematika environmentalismu v českém filosofickém myšlení v 2. polovině<br>20.století..... | 34 |
| <br>5. K některým otázkám moderního environmentalistického myšlení.....                              | 35 |
| <br>6. Environmentalismus v díle Erazima Koháka.....                                                 | 38 |
| 6.1 Život a dílo Erazima Koháka.....                                                                 | 38 |
| 6.2 Odraz environmentální etiky v díle Erazima Koháka.....                                           | 40 |
| 6.3 K některým aspektům vztahu lidí a zvířat.....                                                    | 43 |
| 6.4 K otázkám ekologické etiky Erazima Koháka.....                                                   | 47 |
| 6.5 Současné rozboru ekologické krize.....                                                           | 51 |
| 6.6 Smysl filosofické ekologie.....                                                                  | 52 |
| 6.7 Shrnutí.....                                                                                     | 54 |

|                                                          |           |
|----------------------------------------------------------|-----------|
| 7. Environmentalismus v díle Josefa Šmajse.....          | 55        |
| 7.1 Život a dílo Josefa Šmajse.....                      | 55        |
| 7.2 Základní problémy evoluční ontologie.....            | 56        |
| 7.3 Přirozená (biotická) a kulturní evoluce.....         | 57        |
| 7.4 Filosofie přežití.....                               | 63        |
| 7.5 Informace kulturní a přirozená.....                  | 66        |
| 7.6 Shrnutí.....                                         | 68        |
| <b>Závěr.....</b>                                        | <b>70</b> |
| <b>Seznam použité literatury a ostatních zdrojů.....</b> | <b>72</b> |

## Úvod

Význam environmentálního myšlení není nutné v současné době nijak zvláště zdůrazňovat. V posledních desetiletích byly stanoveny teoretické i praktické základy environmentalismu. V sedmdesátých letech dvacátého století, kdy se tyto názory konstituovaly, docházelo k nárůstu environmentálního myšlení jak ve společenské, politické, tak i právní rovině. Problematika se tak díky svému interdisciplinárnímu přesahu stala tématem i filosofického uvažování. Vzhledem ke svému předchozímu studiu a individuálnímu zájmu jsem si tuto problematiku zvolila za téma diplomové práce.

Téma environmentalismu bylo formulováno v druhé polovině 20. století. Jeho inspirační zdroje však sahají hlouběji. V rámci environmentalismu se začala příroda pojímat z jiného úhlu pohledu. Nešlo již pouze o přírodu jako samostatný subjekt, ale začalo jít především o společný vztah, spolužití člověka a přírody jako předpokladu pro zachování života. To, že je dnešní svět ohrožen lidským přístupem není žádným novým tématem, proto je třeba se jím zabývat a hledat společná řešení. Moderní východisko vidí naději v ekologické etice, jakožto zdravém přístupu k vnějšímu světu. Jde především o to, aby se člověk naučil obývat společný prostor s přírodou v harmonickém, ničím nerušeném vztahu.

Environmentalismus je možné charakterizovat jako termín zastřešující určitý způsob myšlení o životním prostředí. Ekologii zaměřenou k přírodovědným tématům však překračuje ve vazbě na širší sociální souvislosti, na jejichž základě se dostává ke kořenům současných ekologických a společenských krizí.

Tato krize je podnětem k otázkám, které nelze formulovat ani zodpovídat bez filosofické reflexe. Stejně tak je již zřejmé, že mnohé základní filosofické otázky nelze uspokojivě formulovat bez zřetele k faktu současné ekologické krize. Přesto není dosud dostatečně objasněno, co znamená současná ekologická krize pro filosofii. Ve filosofických koncepcích, které poskytuje tradice, lze nalézt dostatečnou oporu pro objasnění otázek, které probouzí ekologická krize. I proto se tématem mé diplomové práce stal environmentalismus v české filosofii dvacátého století.

V různých filosofických koncepcích lze nalézt dostatečné zdůvodnění etiky zahrnující šetrný vztah k přírodě. Česká filosofie ve svém dosavadním vývoji



předjímal současnou ekologickou krizi. Tato krize je pro filosofii především zdrojem a podnětem pro aplikaci. „*Nesamozřejmost samozřejmého odhaluje tázání. Ze všech oblastí lidské činnosti je filosofie vůči novým otázkám nejtolerantnější.*“<sup>1</sup>

Cílem diplomové práce je podat stručný historický vývoj myšlenkových zdrojů environmentalistické problematiky v české filosofii a na základě obsahové analýzy děl vybraných autorů ukázat soudobou podobu filosofické a etické reflexe vztahu mezi člověkem a světem, nejen mezi člověkem a přírodou.

V prvních kapitolách budou nejdříve vysvětleny nejdůležitější inspirační zdroje environmentalismu – darwinismus a vitalismus. Vedle jejich charakteristiky bude stručně vymezena jejich reflexe v českém filosofickém a přírodovědeckém prostředí. Po charakteristice těchto termínů se další pasáže práce soustřeďují na pojmenování environmentální problematiky jako okruhu otázek, vycházejících z povahy a podoby vzájemného vztahu mezi člověkem a světem. Následující kapitoly připomínají další myšlenkové zdroje a kořeny ve vývoji environmentalistických názorů včetně obsahového posunu ve vnímání environmentalistické perspektivy v posledních letech. Hlavní část práce je věnována rozboru stěžejních děl Erazima Koháka a Josefa Šmajse, našich významných osobností zabývajících se civilizační problematikou. Každý autor je charakteristický svým specifickým pojetím chápání problematiky. E. Kohák vidí naději v ekologické etice, která zaručí náš „lepší“ přístup k životnímu prostředí, respektive učí nás trvale udržitelnému způsobu života. J. Šmajse se zabývá požadavkem na obnovu ontologie v novém pojetí, a sice evoluční ontologie, která by měla učit současnou lidskou kulturu žít v rámci biofilních tendencí, tedy umožnit společný prostor kultury i přírodě, aniž by jedna druhou omezovala nebo narušovala.

Základní metodou diplomové práce je obsahová analýza vybraných knih českých filosofů Erazima Koháka a Josefa Šmajse.

Z českých autorů se tomuto tématu věnovali, popř. věnují například: Hana Librová, Anna Pammrová, Zdeněk Neubauer, Zdeněk Veselovský, Josef Krob, Josef Pokorný, Radim Brázda, Jakub Cetl, atd.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Kolářský, Rudolf: Poprvé v dějinách. In: Filosofický časopis, č. 6., roč. 41., 1993, s. 929, 930

<sup>2</sup> Ze zahraničních autorů se tomuto tématu věnují nebo věnovali například: Ernst Haeckel, Ilya Prigogine, Donella Meadows, Arne Naess, Aldo Leopold, Paul Nash, Albert Schweitzer, Peter Singer, David Orr, James Lovelock, atd.

## 1. Environmentalismus - vymezení termínu

Základem myšlenkové formy environmentalismu (ekofilosofie, ekosofie) je kritická reflexe lidského přístupu k životnímu prostředí, která vedla až k současné globální krizi. Autoři se shodují v myšlence nutnosti změny lidských postojů, hodnot a norem, které by změnily dosavadní lidské chování. V zásadě se jedná o změny z etického hlediska. Nestačí již základní etické normy chování člověka k člověku, ale záleží na přístupu člověka vůči přírodě. Měli bychom se umět oprostit od původního antropocentrického přístupu a přistupovat k okolnímu prostředí v rámci biocentrické rovnosti, která by zaručovala stejné právo na život všem živým formám. Neantropocentrický přístup by měl zajistit stejná práva všem. Nicméně těžko se můžeme zcela vyhnout antropocentrickému přístupu, když člověk jediný může být tou silou, která mu určuje biotické principy chování. Jako jediný je totiž schopen určovat a dodržovat etická pravidla chování vůči životnímu prostředí.<sup>3</sup>

Problémem pro člověka se stal především vývoj technické civilizace, která jeho chování směřovala ke zvyšování životní úrovně. V rámci špatného přístupu sehrál tento faktor negativní roli v globálním měřítku. V jeho důsledku došlo k narušení přírodního prostředí v míře, která rozhodně negativně převýšila původně vytoužené zvyšování životní úrovně. Z toho důvodu se lidstvo snaží hledat různá východiska, která by lépe charakterizovala vhodnější formu jejich zacházení s planetou. Současný stav „globální ekologické krize“ je k tomu výrazně nutí. Jedno z možných východisek lidského přístupu k přírodě je koncept tzv. „trvale udržitelného rozvoje“, jehož bylo poprvé použito ve Zprávě Světové komise pro životní prostředí a rozvoj (WCED). Zpráva byla vypracována norskou premiérkou Gro Harlem Brundtlandovou v roce 1987 pod názvem Naše společná budoucnost a materiál se stal inspirací konference OSN v Riu de Janeiru v roce 1992, která se nazývala Summit Země '92. Tento zásadní materiál se stal alternativou pro řešení problémů, které se vyskytly s otázkou stavu životního prostředí a měly být řešením pro nadcházející století. I na základě těchto podkladů vyhlásil Ernst Ulrich von Weizsäcker 21. století jako století ekologie. Koncepce trvale udržitelného rozvoje je podstatným způsobem spjata i s ekonomickou situací uplynulých let, neboť požadavek doby ovlivňovala stoupající tendence nároků na blahobyť. S tím souvisí i

---

<sup>3</sup> Viz.: Člověk v ústředí, alebo v ústraní? In: Filosofie č. 2., Roč. 51., Bratislava 1996, s. 106 – 111

samostatná koncepce trvale udržitelného ekonomického růstu. Bedřich Moldan ve své práci upozorňuje na existenci dvou typů přístupů pro řešení „zdravého“ ekonomického růstu. Jedním je tzv. environmentální ekonomie, nebo také jinak řečeno ekonomie životního prostředí, která řeší problémy související se životním prostředím klasickými prostředky, jakými jsou ekologická daňová zatížení, různé limity apod. A druhým je ekologická ekonomie, která kritizuje nedocnění tzv. volných statků, u kterých tak docházelo k jejich nadměrnému čerpání, mnohdy až k vyčerpání. Důležitým faktem pro toto jednání je tak udržitelnost, která má zaručit, že i přes zabezpečení potřeb současných lidí nebude ohrožen stejný nárok na zabezpečení i pro budoucí generace. Ať už jde o nerostné bohatství či jiné druhy zdrojů včetně duchovních.<sup>4</sup>

Environmentalismus je často spojován s hlubinnou ekologií, ekofilií, ekologizovanou filosofií, „...vychází z myšlenky biocentrické rovnosti a rovnoprávnosti, kdy všechna jsoucna biotického společenství mají stejnou hodnotu; posuzuje člověka z hlediska jeho zasazenosti do ekosystémů a celé biosféry; zdůrazňuje intuitivní poznání vedoucí k chápání jednoty všeho živého i neživého, používá prostředků rozšířeného vědomí ke ztotožnění se s přírodou (bytím), lidské já se spojuje a solidarizuje se všemi bytostmi v jednom biotickém společenství. Hlubinná ekologie hledí zachovat integritu a rovnováhu biotického společenství, hledá odpovědný vztah k přírodě, který se opírá o cit a lásku. Člověk se ztotožňuje s živoucí planetou Země, učí se promlouvat jménem zvířat, rostlin, krajiny, a tak v sobě probouzí vědomí bytostné sounáležitosti s přírodou, vede skromnější a prostší život, snaží se o nekořistnický přístup k přírodě a soucítí s ní, má úctu ke všemu živému i neživému; moderní subjektivismus je destruován, klade se důraz na mravní jednání v biotickém společenství. (A. Naess, B. Devall, G. Session, J. Seed). - V perspektivě hlubinné ekologie není člověk mírou všech věcí, není ani středem univerza, učí se chápat vyšší biotické celky. Dualismus člověka a přírody se překonává filosofií celistvosti a chápáním vzájemné souvztáhnosti veškerenstva. Přírodu chce tato ekofilosofie učinit subjektem práva, aby bylo možno soudit i zločiny proti přírodě. Hlubinná ekologie by však neměla podléhat autoritarianismu. Hlubinnou ekologii a ekoetiku ponejprv zformuloval v 1. třetině 20. století americký lesník a myslitel A. Leopold. Jako ekofilosofii ji kriticky rozvíjí E. Kohák, M. Pollan razí „etiku zahrady“, v níž člověk

---

<sup>4</sup> Srv. Letaši, J.: Trvalo udržatelný rozvoj vo filozoficko – ekonomickom, - technickom a – environmentálnom kontexte. In: Filozofia č. 2., Roč. 51., Bratislava 1996, s. 70 – 79

*harmonicky spolupracuje s prírodou, citlivě a moudře s ní nakládá.*<sup>5</sup>

Někdy je environmentalismus označován za filosofický a psychologický směr, „...zabývající se vztahem mezi vnějším (přírodním) a vnitřním (člověk, společnost) prostředím. Důraz je kladen na určující vliv prostředí pro formování osobnosti a společnosti.“<sup>6</sup> Nebývá rovněž opomíjena sociálně politická stránka environmentalismu, kdy je environmentalismus chápán jako „... obecné označení pro filozofický, sociálně politický či sociologické teorie, které se zabývají vlivem vnějšího, tj. přírodního a kulturního prostředí na společenský život. Počátky sahají do antiky, významným představitelem byl Ch. Montesquieu, krajní verzi představuje geopolitika. V současné době se environmentalismus spojuje s ekologií a vymezuje se jako směr, který se snaží formulovat obecné principy, jež z ekologického hlediska spojují různé vědní disciplíny. Neomezuje se pouze na geografické faktory, ale zdůrazňuje zpětný vliv lidské aktivity a kultury tradic.“<sup>7</sup>

Srovnáme-li předchozí vymezení environmentalismu s tím, jak je tento termín uváděn v zahraničních publikacích, nacházíme zajímavé informace. Die grosse Bertelsmann Lexikothek uvádí: „*Environmentalismus se objevuje v prvním desetiletí 20. století v angloamerických zemích. Rozšířen pod pojmem geografie.*“<sup>8</sup> Environmentalismus je vázán na společenské vědy tak, jak uvádí Encyklopedie Britannica: „*Environmentalismus – disciplína ve společenských vědách, která se zabývá důležitostí vlivu prostředí na rozvoj kultury a společnosti. Teorie environmentálního determinismu uvádí, že hmotné prostředí lidí zahrnující přírodní zdroje, podnebí a geografii, je hlavní určující faktor při formování jejich kultury. Determinismus tímto odmítá historii a tradici, sociální a ekonomické faktory a další prvky kultury jako vysvětlení sociálního rozvoje. Environmentální posibilismus, protikladná nauka, navrhuje, že zvykové jednání pouze tvoří možnosti, ze kterých si lidstvo může vybrat. Současní environmentalisté připouštějí, že hmotné prostředí je pouze částí celkového environmentalismu, který zahrnuje sociální a ekonomické vlivy, kulturní tradice a vzájemné souvislosti mezi společnostmi a jejich prostředím.*“<sup>9</sup>

<sup>5</sup> Olšovský, J.: Slovník filosofických pojmů současnosti. Academia, Praha 2005, s. 71, 72

<sup>6</sup> Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích, (A – L). Ottovo nakladatelství, Praha 2003, s. 327

<sup>7</sup> Malá československá encyklopedie, svazek II. (D – Ch). Československá akademie věd 1985, s. 34

<sup>8</sup> Die Grosse Bertelsmann Lexikothek Band 4 (Den – Fat). Bertelsmann Lexikothek Verlag, Berlin 1990, s. 262

<sup>9</sup> The New Encyclopaedia Britannica, volume 4 (Delusion – frensen). Encyclopaedia Britannica, Inc., Chicago 1991, s. 512

I když internetové zdroje nebývají často přesné, pro úplnost jsme se jimi ve vztahu k pojmu environmentalismus zabývali. V zásadě je možné říci, že se zdůrazňuje vztah přírody a společnosti, přírody a kultury, k našemu překvapení nebývá environmentalismus redukován pouze na ochranu životního prostředí - s výjimkou internetové encyklopedie *Wikipedia*, v níž „*Environmentalismus (z anglického environment = prostředí) se zabývá vztahy mezi přírodou a společností. Usiluje o změnu společenských, ekonomických a politických mechanismů, které brání snahám o ochranu životního prostředí. Ideově zastřešuje řadu protestních ekologických hnutí.*“<sup>10</sup>

Pro naši diplomovou práci vycházíme z vysvětlení environmentalismu, které uvádí v řadě svých publikací Petr Jemelka, filosof, který se dlouhodobě zabývá problematikou vzniku a vývoje environmentalismu v českém filosofickém myšlení ve 20. století, včetně jeho myšlenkových zdrojů a širokého spektra inspirace v české biologii a filosofii ve druhé polovině 20. století. Byly to právě postupně se prosazující myšlenky darwinismu, vitalismu a obtížně dokazované principy nauky o dědičnosti, které přispěly ke vnímání prostředí jako filosofického problému. Význam pojmu environmentalismus byl postupně zpřesňován, dnešní pojetí zohledňuje zejména důraz na to, aby se člověk a příroda naučili obývat společný prostor, aby uměli žít ve společném vztahu, což je hlavní podstatou pro přežití lidského druhu. V tomto vztahu se logicky uplatňuje i etické hledisko.<sup>11</sup> Jemelka vymezuje environmentalismus jako okruh otázek, který vychází z povahy a podoby vzájemného vztahu mezi člověkem a světem, ne pouze mezi člověkem a přírodou. Z toho důvodu se pozornost obrací k nové ontologii a také k etice v novém pojetí. Filosofie v tomto ohledu prošla jistým teoretickým vývojem. Od reflexe přírodovědy a její metodologie, například biologie, či od původních úvah o aspektech techniky. V rámci environmentálního pojetí řešíme především existenciální hrozbu, která plyne z krizové podoby vztahu mezi člověkem a světem. Hrozba však není pojímána pouze v antropickém smyslu, zásadní otázkou, kterou si environmentální problematika klade je ohrožení celku pozemského bytí vůbec. Při posuzování problematiky můžeme také s jistotou říci, že dnešní ekologické problémy jsou způsobeny lidskou činností a celkovou orientací lidské kultury vůbec.

---

<sup>10</sup><http://www.cs.wikipedia.org/wiki/environmentalismus>, cit. 26. 3. 2009

<sup>11</sup> Srv. Jemelka, P.: *Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století*. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2002, s. 12,13

Věda donedávna pouze monitorovala škody a hledala nové ekologické technologie. Nicméně i přesto, je nutné dodat, že příznivý obrat nastane pouze se změnou životního způsobu, tedy změny orientace současných lidských hodnot a ze změny chápání místa člověka ve světě.<sup>12</sup>

## **2. Filosofické a přírodovědné zdroje environmentalismu**

V biologii a ve filosofii první a zejména druhé poloviny 19. století se objevují důležité inspirativní směry environmentalismu. Jedná se zejména o darwinismus a vitalismus. Proto se v této kapitole zaměříme na jejich stručné vymezení.

### **2.1 Darwinismus**

Princip Darwinových představ, poprvé zveřejněných v roce 1858 a knižně publikovaných v roce 1859, je velmi jednoduchý. Jedinci jednotlivých druhů nejsou vzájemně totožní, ale jsou mezi sebou více či méně rozrůznění. Tyto rozdíly jsou stálé, tj. dědičné. Vnější prostředí svými složkami (dostupnost potravy, konkurenční vztahy, teplota, vlhkost atd.) eliminuje jedince méně schopné, a tím podporuje množení jedinců zdatnějších, schopných lépe přežít a produkovat více potomstva. Darwinův termín „boj o život“ (struggle for life) neznamena mezidruhový ani vnitrodruhový boj v úzkém slova smyslu válečnické náplně. Aby jedinec daného druhu obstál, musí umět získat potravu (např. masožravci musí být schopni najít, chytit a strávit jiné živočichy). Současně musí být schopni bránit se zahubení příslušníky jiných druhů, resp. jedinců (útěk, obrana, odolnost vůči patogenům, přežívání za nepříznivých podmínek). Integrovaný soubor těchto vlastností ústí v produkci potomstva. Diference mezi jedinci téhož druhu jsou zhruba tedy v tom, čemu současná terminologie kvantitativní a populační genetiky říká „fitness“ (reprodukční způsobilost).

V druhé polovině 19. století měla evoluční teorie z hlediska biologie zásadní vliv na rozvoj filosofie. Charles Robert Darwin (1809 - 1882), své evoluční myšlenky uveřejnil v rámci svých děl O původu druhů (1859) a Původ člověka a pohlavní výběr

---

<sup>12</sup> Viz. Jemelka, P.: tamtéž, s. 139 – 141

(1874). „Darwinova evoluční nauka vychází z biologických fakt proměnlivosti živých bytostí (variabilita), dědičnosti a nadprodukce potomstva. Následkem této nadprodukce se mezi živými bytostmi rozpoutává „boj o život“. Ty, které pro své nepříznivé vlastnosti v tomto boji neobstojí, se nemohou dále rozmnožovat a vymírají. Lépe „přizpůsobení“ přežívají a udržují svou rasu, předávající své vlastnosti potomstvu. Během nesmírného časového období vede tento proces výběru (selekce) ke vzniku druhů, rodů, čeledí atd. Takto mohly vyšší formy živých bytostí vzniknout z nižších. I člověk jako dosud nejlépe organizovaná živá bytost vyrostl z animálních forem.“<sup>13</sup> Darwin se zabýval zkoumáním zákonitostí historie organismů. V rámci svých výzkumů, které podložil množstvím archeologických nálezů organismů, přišel na to, že určující pro organismus je především vliv prostředí. Organismy, které se umí nejlépe přizpůsobit podmínkám, jsou schopny v rámci přirozeného výběru přežít, tudíž se množit. „Podle Darwina spočívá přirozený výběr „v přežití nejlépe přizpůsobených organismů“, v důsledku čehož pak na základě proměn dědičnosti, která není adekvátní působení vnějšího prostředí, dochází k vývojovým změnám.“<sup>14</sup> Tyto změny jsou dědičné a jsou zárukou, že organismus se umí nejlépe přizpůsobit, a proto v „boji o přežití“ právě takový organismus přežívá.

### 2.1.1 Reflexe darwinismu v české biologii a filosofii

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století se zejména v biologii objevoval vliv J. E. Purkyně, zvláště jeho teoretických reflexí empirické práce v biologii. Purkyně trval na zásadní odlišnosti anorganického a organického světa. Příroda na základě působení nevědomých sil (tíže, teplo, světlo, elektřina, síla životadárná) a vědomých sil (duševní síla) dává podle něho vznik stále dokonalejším tvarům a výkonům. Obrazem Božím je svět, obrazem světa zase člověk. Přijetí nebo odmítání evolucionismu se stalo důležitou součástí ideových střetů. Darwinismus se stal integrální součástí zápasu proti tradičním mocenským strukturám, zejména proti církvi. S odvoláním na tradici je potřebné připomenout práci B. Berchtoldta a J. S. Presla, kteří v díle „Rostlinář“ vyjádřili jasné stanovisko ve prospěch vývoje nižších organismů směrem k dokonalejším. Jan Evangelista Purkyně si představoval vývoj jako následný vznik stále dokonalejších tvorů přírodními tvůrčími silami, jež pramení v Bohu. Jestliže se

<sup>13</sup> Störig, J. H.: Malé dějiny filosofie. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007, s. 364

<sup>14</sup> Malá československá encyklopedie. ČSAV, Praha 1985, s. 34

k Darwinovu dílu rozpoutala v celé Evropě poměrně dramatická polemika, české vědecké kruhy se ukázaly jako výrazně konzervativní. Svědectví Emanuela Rádl je poměrně výstižné a není nijak výrazně do současné doby zpochybňováno. „*Nebylo českého materialismu: nebylo ani českého darwinismu, ačkoli českých článků o Darwinově učení jest přece několik.*“<sup>15</sup> Darwinismus se u nás formoval bez většího ohlasu. Osobnosti českého vědeckého života měly kladný postoj k darwinismu (např. A. Frič, F. Vejdovský), nicméně ho dále nerozvíjely v obecně vědních souvislostech a teoriích.) Důraz na empirickou orientaci mezi českými biology vedl k tomu, že Darwinova nauka byla hodnocena jako odporující přírodovědeckým zkušenostem. Největší námitky byly formulovány některými paleontology, neboť jejich zkušenosti se studiem sebraného materiálu jim bránily v překlenutí podstatných rozdílů mezi různými skupinami organismů. Mezi těmito skupinami jim scházely spojovací články.

Odlišný přístup k darwinismu projevil L. Čelakovský, který aplikoval principy evoluce na dosud opomíjenou oblast botaniky. Bránil v různých polemikách darwinismus proti námitkám zdůrazňujícím spekulativnost evolucionismu. Čelakovský zdůrazňoval oprávněnost teoretizujících úvah jako nezbytnou součást vědy. Je potřebné ještě poznamenat, že L. Čelakovský vyzýval k překladu Darwinova díla do češtiny, tato výzva byla realizována až v roce 1917.

L. Čelakovský oceňoval postoj herbartisty Josefa Durdíka, který přímo v Anglii navštívil Ch. Darwina a po návratu zahájil na pražské univerzitě cyklus přednášek Kant a Darwin. „*Durdík pojal darwinův evolucionismus jako rozpracování přírodovědecké části Kantovy filosofie, což ovšem vyvolává značné rozpaky, stejně jako autorovo tvrzení, že Darwinovy ideje nemohou mít důsledky ani pro náboženství ani pro morálku. Podle Durdíka se Darwinovi podařilo vysvětlit účelnost jako obecnou imanenci všeho dění.*“<sup>16</sup> Durdíkovy názory se nesetkávaly mezi biology s větším zájmem, ozývaly se názory, že Durdík Darwina nepochopil a ani neporozuměl biologii.

Odpůrci evolucionismu se v českém vědeckém prostředí neodvážili k původní argumentaci a odkazovali většinou na zahraniční autority. „*Důsledně si všímali darwinovství pouze kněží. Ve Vlasti od začátku veden byl systematický boj proti materialismu, proti vědě, proti Darwinovi, proti nauce o prvoplození atd. ... I samostatné*

---

<sup>15</sup> Rádl, E.: Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století. J. Laichter, Praha 1909, s. 533

<sup>16</sup> Janko, J.: Vědy o životě v českých zemích 1750-1950. Archiv AV ČR, Praha 1997, s. 182



*knihy proti darwinismu byly od katolické strany vydávány. “*<sup>17</sup>

V první polovině dvacátého století se ve vědách o životě dostal mechanicismus do zjevné krize, způsobené rozvojem dalších speciálních přírodovědných oborů. Zcela nové perspektivy byly spojovány s výzkumem vztahů organismů a prostředí a jejich chování v něm - jednalo se o ekologii a také o etologii. Jednalo se o další poznatky o změnách v naší přírodě v období čtvrtohor, a to přineslo nové představy o tom, za jakých podmínek se objevil v našich zemích člověk rozumný. S tím souvisí i další důležitý moment v obsahu vzdělání, neboť jeho nedílnou součástí se stala antropologie. *„Především díky převládajícímu přijetí evolučních teorií lze hovořit o biologizaci obrazu světa jako jevu typickému pro toto období. Tato biologizace byla však v mnohém rozporná a nejednoznačná.“*<sup>18</sup>

V roce 1909 slavil celý vědecký svět sté výročí narození Ch. Darwina, v témže roce uplynulo padesát let od vydání Darwinova díla O vzniku druhů a sto let od vydání Lamarckovy evoluční knihy Philosophie zoologique. Tato výročí se stala důvodem nejen k oslavám, ale také k nejruznějším diskusím - například byla pořádána konference, na níž přednesli hlavní referáty Bohumil Němec a Emanuel Rádl. Následné diskuse byly pronášeny ve vztahu k Darwinovi s nadšením a úctou, ale také s jistým pohrdáním a nenávisť. *„Boj o jeho učení se dnes již poněkud uklidnil, možno tedy narýsovat objektivní obraz jeho působení a jeho významu. Proč způsobilo Darwinovo učení takové vzrušení? Pronesl nové myšlenky, jimiž byly otřeseny dosavadní názory a klidné nauky dogmaticky přijímané rušeny. Místo nich pronášel a odůvodňoval nové výklady, dosud nepochopitelné zjevy nadpřirozenými činiteli vysvětlované vykládal přirozenými zákony.“*<sup>19</sup> Názory, které se v první polovině dvacátého století proti darwinismu ozývaly, zdůrazňovaly nedostatečné vysvětlení veliké variability potomstva, jsou známé příčiny, ze kterých se objevují počátky prospěšných vlastností a užitečných změn. Hraje-li podle Darwinova názoru ve vývoji živých systémů velkou roli náhoda, je pak možná náhoda, ze které vznikala a vyvíjela se neuvěřitelně účelně prospěšná ústrojí živých organismů. Kolem darwinismu se vedou diskuse až do 21. století. Jsou to diskuse teoretického rázu, neboť toto učení má významné filosofické kontexty, jednak čistě pokusné, protože k zodpovězení evolučních otázek je nutné

<sup>17</sup> Rádl, E.: Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století. J. Laichter, Praha 1909, s. 540, 541

<sup>18</sup> Janko, J.: Vědy o životě v českých zemích 1750-1950. Archiv AV ČR, Praha 1997, s. 204

<sup>19</sup> Němec, B.: Vzpomínky. Archiv AV ČR, Praha 2002, s. 504

přinést velké množství empirického materiálu.

Specificky je vědeckou frontou hodnocen postoj Emanuela Rádla k darwinismu. E. Rádl vydal v roce 1909 rozsáhlou publikaci „Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století“. „Zvláštní postavení zaujímal vůči darwinismu E. Rádl. Byl také evolucionistou, ale pohlížel na Darwinovu práci spatra, ano i s posměchem. V poslední periodě svého života bagatelizoval evoluční názor a směřoval jej s preformační domněnkou 18. století. Pozitivně však proti němu nepostavil nic než jakýsi vágní vitalismus. Měl jsem dojem, že pro častou změnu názorů nebyl konkrétně pracujícími přírodopytci brán příliš vážně.“<sup>20</sup> Specifickou a nepřehlédnutelnou roli v hodnocení darwinismu měl v české přírodovědné a filosofické veřejnosti František Mareš. I když se o něm budeme rozepisovat podrobněji v podkapitole o vitalismu, není možné přehlédnout, že v přednášce „Život-tvůrčí síla“ a také v díle „Životní účelnost“ vyslovuje své názory k Darwinovým myšlenkám. Mareš hájil myšlenku evoluce, vývoj je podle jeho názoru nutný a nezadržitelný, ale zároveň zdůrazňoval, že je potřeba zjistit činitele, který tento vývoj způsobuje. Vidí-li Darwin hlavní příčiny vývoje v přírodním výběru a boji o život, nemůže s tím vitalista souhlasit - jeho argumentace je logická: „Darwinism usiloval rozluštit záhadu života - popřením života, vyložití živé z neživého, vystavil smrt za hlavního činitele životního. Chtěl vybudovati vědu o životě bez života, ošiditi nás o problém života.“<sup>21</sup>

Ve třicátých letech dvacátého století vydal významný český botanik Josef Velenovský obsáhlou knihu „Přírodní filosofie“, v níž mimo jiné ze svých svérázných spiritualistických pozic hodnotí vývoj kosmu. Spojí-li se kosmické duchovno s hmotou, vytvoří organické bytosti, v nichž se začne postupně vyvíjet duchovní princip jako samostatná bytost, která si buduje své tělo. Podle Velenovského trvá takový vývoj mnoho milionů let a jeho zákony vymezil Darwin. Ovšem Darwinovy principy o přirozeném výběru a boji o existenci jsou podle Velenovského nepřesné a neúplné, protože v organické přírodě si naopak můžeme všimnout harmonie a rovnováhy, které jsou podmínkou tělesného a duchovního vývoje. Josef Velenovský formuluje své pojetí evolučních principů – vypočítává ji dvacet tři, protože se domnívá, že Darwin sledoval pouze vývoj těla a nikoli ducha, a proto je potřebné princip přirozeného výběru významně doplnit. Velenovský obhajuje organickou evoluci, původ prvních organismů

<sup>20</sup> Němec, B: Vzpomínky. Archiv AV ČR, Praha 2002, s 514

<sup>21</sup> Mareš, F.: Životní účelnost. J. R. Vilímek, Praha 1917, s. 29

na Zemi považuje za jednu z největších a nejméně objasněných záhad v organické evoluci. „*Při charakteristice flory a fauny a jejich historických proměn dochází Velenovský k závěru, že byl již překročen jakýsi optimální organický vývoj na Zemi (vrchol datuje do doby miocenu) a že vše nasvědčuje tomu, že organická evoluce je na sestupu a bude se tak dít i v budoucnu, protože se naše planeta blíží se svému zániku.*“<sup>22</sup> V této souvislosti upozorňuje Velenovský na problém ohrožené kultury, čili na problém, který v jeho době nebyl ještě aktuální, a proto zůstal dobovou kritikou nepovšimnutý. V současné době právě environmentalismus cituje některé Velenovského myšlenky. „*Vzmáhající kulturou lidskou ničí se celý povrch zemský, čímž hyne rostlinstvo a živočišstvo před očima našima...Člověk duchem osvícený nemá zneužívat své intelligence k vyhubení svých spolubydlitelů živočišných, nýbrž jen k regulování společného bydlení s nimi. Vyhubení mnohých druhů rostlin a zvířat mohlo by se lidem v budoucnosti někdy zle vyplatiti.*“<sup>23</sup> Rozporuplné názory Josefa Velenovského přitahují v poslední době stále více jak historiků, přírodovědců, tak i filosofů, kteří se snaží rozvinout některé originální autorovy myšlenky., případně je kriticky v kontextu aktuálních souvislostí kritizovat.

Byl-li v českém prostředí darwinismus rozšířen díky stoupencům herbartismu, pak je potřeba dodat, že se později z původní herbartovské linie vyvíjí pozitivismus, z něhož vyplývalo především úsilí o zvědečtění filosofie. Doba přelomu 19. a 20. století je charakterizována jistým rozpolcením. Objevila se kritika pozitivismu, jako scientistické linie, hlavně pro svůj abstraktní, tedy dehumanizující pohled. A novoscholastici, tedy filosofové, inspirující se náboženstvím, kteří obhajovali kreacionismus, byli zase inspirací pro mnohé vitalisty. Ve 20. letech 20. století stále pokračuje kritika pozitivismu. Její dogmata, např.: vývoj se odehrává dle přirozených zákonů, pravidelnost pochodů v přírodě, atd., poukazovaly na její obsahovou chudost, na kterých filosofie nemohla dále stavět. Nicméně v té době se objevuje etapa spojená s Františkem Krejčím, který v návaznosti s darwinismem objevuje otázky spojené s etikou života jako nejvyšší mravní hodnoty. Jedná se o scientistní tendenci. Důležité ale pro náš pohled je, že se zde objevuje teorie poměru vztahu člověka k přírodě jako bezproblémového. V tomto vztahu je věda nástrojem, který zaručuje onen

---

<sup>22</sup> Pavličíková, H.: Josef Velenovský. (k jeho filosofické a přírodovědecké činnosti. JU, Č. Budějovice 2008, s. 81

<sup>23</sup> Velenovský, J.: Přírodní filosofie. Díl I., L. Souček, Praha 1921, s. 172

bezproblémový vztah mezi člověkem a přírodou. Z tohoto hlediska je scientismus inspiračním východiskem environmentalismu, neboť se zde objevuje zájem o přírodní problematiku. Proti tomuto proudu se však v 30. letech objevuje osobnost Anny Pammrové, jež je zastánkyní feminismu. Ten je pro ni určující, pomáhá překonat problémový vztah člověka k celku přírody. Z jejího hlediska se jeví civilizace jako destruuující faktor. V dnešní době je mimořádná tím, že předjímala ekologické myšlení. V meziválečném období se inspirací stává návrat k tradici, víře a hodnotám. V této souvislosti, byl oslavován venkov, který byl pojmán v rámci vztahů tehdejších sedláků k půdě a přírodě. Objevuje se tu však klasický panský postoj k přírodě, který byl považován za přirozený pro člověka. Z tohoto hlediska se vracela tendence přetvoření přírody pro blaho člověka. Člověkem přetvořené prostředí pak ale působilo zpětně tak, že přestal pociťovat svou důležitost na Zemi. (Začal se tím jakoby nudit.) V meziválečném období také docházelo k reflexi techniky, která byla v mnohých případech považována na možnou hrozbu. Dle tehdejších autorů záleželo však především na tom, v jakém smyslu je technika užívána. Zdali jí člověk využije, či zneužije, což závisí na tom, jaké zájmy u jedince převažují. Jde-li o hmotné zájmy, určitě nebude technika využívána pro blaho přírody. Nicméně v této době stále převládal názor na oprávněnost panského postoje vůči přírodě, který přetrvával i v době poválečné, ve které došlo k rozmachu industrializace ve společnosti. Ono působení katolických filosofů v tehdejší době sice v mnohém kritizovalo civilizaci, ale jejich názor, který hlásal návrat k tradici, by mnohem výrazněji přispěl spíše k rozvíjení panského vztahu k přírodě. V následné době, ovlivněné funkcionalismem a konstruktivismem, se vycházelo z názoru, že jediné příroda formovaná a přetvářená stroji je krásná. (Z těchto tendencí vycházel také pozitivistický scientismus, který se s mechanicismem ztotožňoval. Proti jeho proudu vystupoval vitalismus.) V tomto ohledu lze konstatovat, že přírodní vědy měli negativizující charakter, a tak se objevovaly stále silnější protipozitivistické tendence ve filosofii. Tím měla být také docílena větší samostatnost filosofie. Lze tedy shrnout, že v době 1. pol. 20. stol. se objevovaly především vitalistické tak scientistické tendence. Obojí bylo možno charakterizovat tím, že i přes svoji metodologickou rozdílnost zkoumali působení přírodního prostředí na organismy. Oba tyto proudy jsou inspiračním zdrojem environmentalismu. Tehdejší tradiční pohled panství nad přírodou (nebezpečnou, nevyzpytatelnou), nebyl ještě zcela

překonán. Nicméně začaly se objevovat snahy o ochranu přírody. Příroda ale ještě stále byla vnímána spíše jen teoreticky a zásadní problém, vztah člověka a přírody, příliš vyhodnocován nebyl. Příroda tak byla pouze objektem zkoumání na základě přírodních věd. Z tohoto hlediska měl environmentalismus v těchto názorech pouze své kořeny. Skutečně se reflexe problémů environmentalistického typu objevuje právě v druhé polovině 20. stol. jako reakce na vyhrocenou situaci, která přetrvává dodnes ve stále krizovější podobě.

Poprvé se termín „darwinismus“ u nás objevuje jako termín v Riegrově slovníku naučném (1862). Od této doby se mnozí biologové zabývají touto problematikou v rámci svých výzkumných činností. Z taxonomického a morfologického hlediska např. František Vejdovský, Alberto Frič, František Klapálek, Josef Dědeček, Jan Krejčí, Ladislav Josef Čelakovský. Popularizátorem Darwinovy teorie u nás byl Eduard Grégr, pokoušel se mimo jiné s pomocí Darwinovy terminologie vysvětlit války jako nástroj pro zdokonalení lidstva, který tak vede k jeho pokroku. Rovněž Gustav A. Lindner pracuje s otázkou vývoje, v němž „lepší“ vítězí nad „horším“. Historicko-estetická koncepce Miroslava Tyrše chápe Darwinův boj o život jako nutnost pro pokrok nejen z přírodního, ale i z lidského hlediska. Spíše než vnějších vlivů si všímá vnitřních aspektů. Z pozic vědecko-estetického Otakar Hostinský vymezuje darwinismus. Věda má v tomto ohledu umět vymezit prvky krásna. Má být impulsem tvorby. Opak tvrdí Josef Durdík, který tuto koncepci kritizuje jako materialistickou (důraz na hmotu). Evolucionismus z náboženského hlediska pojímá Josef Adolf Bulova. Jeho pojetí vývoje, které pochází od vyšší vůle, se však blíží již pojetí vitalismu.

## 2.2. Vitalismus

Vitalismus vesměs vyjadřuje, že živé systémy obsahují specifický životní faktor a nemohou být vysvětleny fyzikálně ani chemicky. Už ve starověku se objevovaly vitalistické myšlenky - například Aristotelés uvádí formující životní sílu, kterou nazývá entelechie, hybnou sílu živého organismu. Všechny entelechie mají společnou vlastnost, a to, že nevytvářejí organismus po částech, ale vytvářejí ho vždy jako celek. Lze si to představit na lidském organismu, který by jako část nikdy nefungoval, je to zkrátka uzavřený celek, ve kterém je uloženo vše potřebné k dalšímu vývoji. Tak se organismus sám buduje a tvoří celky potřebné k dalšímu svému budování. „*Vitalistické koncepte vyzdvihují specifickou povahu života: v biologických organismech údajně působí osobitý „nemateriální“ (ideální, duchovní) faktor, který se označuje jako – životní síla (vis vitalis), - entelechie, ideální plán, který není možné porovnávat s hmotnými (fyzikálními, chemickými) procesy, které v něm probíhají.*“<sup>24</sup>

V novověku se vitalismus konstituuje v polovině 18. století, a to jako pokračování animistického pojetí života, které přžívá v naturfilosofických systémech 16. až 18. století. Systémy animistické biologie považují za prazáklad všech životních činností pravou vědomou duši. Avšak vitalisté takové pojetí přetvářejí a specifčnost biologických procesů vysvětlují existencí speciální životní síly, podstatně odlišné od fyzikálních a chemických sil, není ani totožná s duší.

V polovině 19. století se ve vitalismu objevují některé nové poznatky, které souvisejí s tehdy novými vědeckými poznatky, týkajícími se vývojové fyziologie živočišných organismů. „*V 70. letech 19. století byl původní vitalismus definitivně vyvrácený objevením procesů oplození, dělení jádra, chromozómů a hypotetickým předpokládáním jejich významu pro ontogenezi. Biologický výzkum našel cestu, jak je možné vědeckými prostředky, experimentálně, postupně poznat tzv. základní záhadu starého vitalismu – plození, oplodňování, zárodečný vývoj, dědičnost... Experimentální výzkumy vývoje (embryologie, vývojová fyziologie, genetika) však brzy přinesly mnoho nových problémů... Nevysvětlené zůstávaly především regulační mechanismy vývoje narušených zárodků, stejně tak i způsob vzájemných vztahů mezi vnitřními a vnějšími faktory ve vývojovém procesu. Pokusy ve vývojové fyziologii, které na konci 19. století*

---

<sup>24</sup> Filozofia a prírodné vedy. Pravda, Bratislava 1985, s. 800

uskutečnil H. Driesch s uměle rozpůlenými zárodky ježovky mořské, dokázaly, že z každé půlky se vyvinuly úplně, i když menší larvy ježovky mořské.<sup>25</sup>

Neovitalismus tak úzce souvisí s nově utvořenou biologickou disciplínou, vývojovou fyziologií živočišných organismů, jejímž zakladatelem byl biolog William Roux. Při pokusech se zárodky žab ve stádiu rýhování se mu podařilo prokázat, že při umrtvení jedné blastomery vznikají poloviční embrya (hemiembrya)<sup>26</sup>. Proto se Roux domníval, že se mu podařilo dokázat průběh zárodečného vývoje jako postupného rozdělování kvalit původní oplodněné zárodečné buňky. „Obě blastomery mají podle toho už celkem odlišnou potenci, rozhodují o celkem specifických zárodečných procesech, nemůžou být navzájem „nahrazené“.“<sup>27</sup> I přes mnohé nedostatky této teorie, vedly jeho pokusy k důležité myšlence, a sice že ontogeneze je proces, který probíhá na základě struktur, lokalizovaných v zárodku.

Přední představitel německého neovitalismu Hans Driesch v rámci svých experimentů s mořskými ježovkami vyvrátil představy Williama Rouxe, podle kterých při buněčném dělení dostává každá dceřiná buňka jen část dědičných faktorů, která pak ještě určí způsob její diferenciace. Svým pokusem dokázal, že pokud dojde k rozdělení vajíčka, vznikne sice menší, ale zcela úplný organismus. Způsob, kdy z části vznikne plnohodnotný celek, označil za jakousi sílu. „Tuto schopnost organismu regenerovat celek z částí nebylo podle Driesche možné vyložit mechanisticky. Životu je vlastní celostní kauzalita, určování částí celkem. Neviditelnou sílu, která působí a jako taková je neuchopitelná, nazval Driesch podle Aristotela „entelechií“.“<sup>28</sup> Každá část zárodku si tak tedy zachovává schopnost tělesné reprodukce a v tělesných buňkách se zachovává veškerá genetická informace. Tvar je tak z tohoto hlediska svébytným faktorem. Drieschovy biologické poznatky byly předpokladem k jeho etickému systému (blíží se svým pojetím ekologické etice dneška). Váží si života především z duchovního hlediska, ze kterého tak vyplývá i hluboká úcta ke všemu živému. Usmrcení nebo jakékoliv ublížení je nepřijatelné. Z toho odvozuje i na chování lidí.

V rámci našich významných neovitalistů se objevuje významná postava Františka Mareše. Mareš uvádí, že neovitalismus uznává látkové a energetické proměny

---

<sup>25</sup> Filozofia a prírodné vedy. tamtéž, s. 801, 802

<sup>26</sup> Srv. Filozofia a prírodné vedy. Pravda, Bratislava 1985, s. 484

<sup>27</sup> Filozofia a prírodné vedy. tamtéž, s. 484

<sup>28</sup> Störig, J. H.: Malé dějiny filosofie. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007, s. 424

v živém těle za fyzický podklad života. Podstatu života vnímá lépe, je-li jeho součástí, nikoliv pozorovatelem živých těl. Tento prožitek blízkosti umožní poznat pud života, který hledá prostředky fyzické povahy (látky a energie) k zachování svého života (rozmnožování) a též k jeho zdokonalení. Takto se život jeví jako tvůrčí síla, která prostředky upotřebí jen z hlediska jejich zákonitosti, na které nemůže nic změnit. Nicméně může využít mezer v této zákonitosti, které připouští různé možnosti. Tak se z hlediska nutnosti přírodních zákonů uskutečňuje svoboda životu, což je hlavní prostředek těchto nutností.

V rámci vitalistických a neovitalistických tendencí, které zdůrazňují výjimečnost živých systémů proti neživým, se objevují i mechanistické teorie. Mechanicismus odmítá kvalitativní zvláštnosti živého. Stoupenci této předpokládali, že se všechny životní jevy podaří vysvětlit převedením na jednoduchý mechanický pohyb nejjednodušších částic, z nichž se skládají živé organismy. Mechanicismus využívá toho, že v organismech lze skutečně pozorovat určité obdoby se strojem ve stavbě i v mnoha úkonech. Organismy transformují energii podle fyzikálních zákonů a provádějí látkové přeměny podle zákonů chemických. Buňka je v zásadě stroj. Regulace mnohých pochodů je založena na principu zpětné vazby, který platí i pro neživé soustavy. Všechny jednotlivé funkce jsou vytvořeny mechanicky tak, že účelná zařízení jsou výsledkem přirozeného vývoje a jsou přenášeny dědičně na potomstvo. Výživa je fyzikálně chemický proces, jehož látková výměna má obdobu v anorganické katalýze. Rozmnožování je mechanickým důsledkem růstu za hranice individua obdobně k elektivnímu množení krystalů. Nehmotná duševní bytost neexistuje. V rámci mechanicismu nelze mluvit o nehmotné duševní bytosti.

Mechanicismus přispěl k analytickému nasměrování věd, odmítal totiž jiné, než racionální principy. Mechanistický názor je spjat s reduktivní myšlenkovou strategií, na základě které můžeme lépe porozumět světu. Systém redukce je vlastně forma zjednodušení procesů nebo předmětů. Z tohoto hlediska šlo o rozbor živých systémů na jednotlivé části, díky čemuž se mělo dospět k všeobecné výpovědi o živém; na základě analýzy molekulárních struktur, které jsou živé svými elementárními stavy. Redukcionismus tak chápeme v rovině nejmenších částíček organismů, na kterých poznáme stavbu a funkci organismů.

Ve vitalistických názorech se velmi často objevuje termín *élan vital*, se kterým se



setkáváme například u Henri Bergsona. Život je zde vysvětlován jako dynamické dění, v rámci něhož se mluví o spontánnosti živých organismů a bytostí. Jsou schopny sami růst a sami se pohybovat. Jak se zmiňuje Störig, veškerá skutečnost, která nás obklopuje, se dá shrnout jako čin, dění a jednání. Avšak pohyb dění je protichůdný, na jedné straně vzestupný pohyb života a na straně druhé sestupný pohyb hmoty. „*Vývoj života nevychází z hmoty a jejich mechanických zákonů, nýbrž naopak směřuje proti nim, proti setrvačnosti a náhodě k stále vyšším, smělejší a svobodnějším formám.*“<sup>29</sup> Élan vital působí jako proud vývoje. Jako jeho hnací síla. Člověk je tak schopen zamýšlet se nad svým samotným životem, stejně tak jako vymezit skutečnost, tedy dění, čin i jednání.

### 2.2.1 Vitalismus v české biologii a filosofii

V této podkapitole bychom se chtěli stručně vyjádřit k zajímavé problematice, která není v odborné literatuře systematicky zpracována- jedná se o konkrétní projevy českého vitalismu. Již z předcházejícího textu víme, že k významným zástupcům českého vitalismu patří František Mareš, opomenout však nesmíme ani Emanuela Rádlu, ani Edwarda Babáka.

Vitalisté „... *chtějí poznat ono reziduum, které podle jejich názorů v živé bytosti působí a které není ani fyzikální, ani chemické. Nikdy jsem takového činitele nepředpokládal, třeba jsem věděl, jak složité jsou životní pochody a jak snadno mohou ony i zevní tvar a vnitřní stavba živých bytostí svěst k teleologickému stanovisku, k přijetí nějaké entelechie nebo dominant.*“<sup>30</sup>

Emanuel Rádl považoval biologii za historickou vědu. Důvod k takovému tvrzení nacházel v samotné povaze života, která je podle jeho názoru oduševnělá a historická Jedinečnost života spočívá podle jeho názoru v tom, že všechny děje probíhající v živých systémech jsou nezvratné a jejich podstata má protikladný charakter fyzikálně chemickým procesům. Vznikem života začíná historie. Živé bytosti jsou naprosto autonomní, nevyvíjejí se na základě vlivu vnějších podmínek, ale z vnitřních sil, jejichž původ neznáme. „*Kromě toho Rádl odmítá s Hansem Drieschem i redukcionistickou metodu výkladu z nižšího, účelnost organismů z náhodných*

<sup>29</sup> Störig, J. H.: Malé dějiny filosofie. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007, s. 423

<sup>30</sup> Němec, B.: Vzpomínky. Archiv Akademie věd České republiky, Praha 2002, s. 378

*podmínek ap. Život organismů se nedá vysvětlit z chemie nebo fyziky, nýbrž pouze naopak: analogií s lidským životem a jeho projevy, tedy z čehosi vyššího.*<sup>31</sup> Rádl odmítal empirismus a vysvětloval, že pravý vědec se nemusí ohlížet na veškerá fakta, ale má si vybírat pouze některá, jiná ponechat bez povšimnutí a takto nalézat pravdu i na základě nedostatečných faktů. Samotný Rádl vyjádřil své stanovisko k tomuto problému takto: „*A přece vědec prožívá-je-li vědcem- stejně svůj individuální poměr ke zkoumanému předmětu jako básník. Bylo to jen přeceňování rozumu, které v devatenáctém století postavilo na oltář všeobecné pravdy, pro každého stejně závazné: vskutku však tyto všeobecné pravdy leží nanejvýš v mrtvých knihách a živoří v učebnách, kdežto život zná jen pravdy individuální.*“<sup>32</sup>

Edward Babák patřil mezi zakladatele české srovnávací biologie, je označován za nejvýznamnějšího žáka Františka Mareše a za zastávce vitalismu. Kritizoval evolucionismus, označoval ho za variantu biologie bez životního principu. I když Babák nenapsal práci, v níž by shrnul své filosofické názory, je možné z některých jeho článků v Ruchu filosofickém a v Biologických listech odvodit jeho negativní stanovisko k psychofyzickému paralelismu.

Diskuse vyvolává v souvislosti s vitalismem filosofie Josefa Velenovského. S jeho zařazením „...*pod hlavičku českého vitalismu to však ani zdaleka není jednoznačné.*“<sup>33</sup> Jeho filosofie byla vedena snahou o kritiku pozitivismu, v níž ovšem nešlo o vědeckou a kritickou analýzu, ale o důraz na okultismus. I z těchto důvodů rozdělil Velenovský českou odbornou veřejnost na dvě skupiny (k jeho zastáncům patřili jeho dlouholetí žáci např. A. Pilát aj., k odpůrcům např. B. Němec aj.)

Někteří vitalisté byli kritiky evolucionismu, jiní se naopak pokoušeli o jeho vlastní interpretaci. Například František Šamberger nebo František Hejl. U většiny těchto autorů se setkáváme s pojetím života, který není odvislý od prostředí, ale je vnuknutím vyšší síly.

---

<sup>31</sup> Löwensteinová, Š.: Filosof a moralista Emanuel Rádl. Primus, Praha 1994, s. 56

<sup>32</sup> Rádl, E.: Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století. J. Laichter, Praha 1909, s. 543

<sup>33</sup> Jemelka, P.: Environmentalismus v českém filosofickém myšlení I. poloviny XX. století. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2002, s. 85

## 2.3 Další koncepce o vývoji přírody

V polovině 18. století byl švédský botanik a zakladatel taxonomie Carl Linné přesvědčen o stvoření druhů. Je známý svým výrokem: „Tot sunt species, quod diversas formas ab initio creavit infinitum Ens“ („Tolik je druhů, kolik jich bylo na počátku stvořeno Tvůrcem“), kterým ovlivnil řadu biologů i v 19. století.

Koncem 18. století došlo k mnohým geologickým a paleontologickým poznatkům, které představu o stvoření druhů zpochybnil. Byl to Georges Cuvier, který vytvořil hypotézu o ničících kataklyzmatech, po kterých se organismální svět znovu vytvoří. Cuvierovy myšlenky byly v jeho době značně oceňovány. Darwin ve svém díle O vzniku druhů o Lamarckových názorech uvádí téměř okrajové poznámky.

Jean Baptiste Lamarck konstatoval, že organismy se na zeměkouli postupně vyvíjely. Své představy souhrnně formuloval v knize „Philosophie zoologique“ - organismy se podle jeho názoru přizpůsobují podmínkám životního prostředí. Získané vlastnosti a znaky se přenášejí na potomky příslušných rodičů. Hypotéza o postupném vývoji organismů a o dědičném vlivu podmínek prostředí na vlastnosti živočichů a rostlin byla zcela nová a těžko přijatelná jak pro církevní kruhy, tak pro některé biology tehdejší doby.

I v současné době lamarckistické názory o evoluci přetrvávají. „*V současné době o příčinách a průběhu evoluce existuje několik zásadně odlišných a alternativních hypotéz. Některé z nich jsou efemérní povahy, jiné doznávají značného zájmu. Tzv. vědecký kreacionismus vyúsťuje v představu, že základním aktem stvoření byl vznik ribonukleové kyseliny (RNA)...* Zajímavý názor formuloval James Lovelock: Zeměkouli je možno považovat za homeostatický samostatně se vyvíjející systém; je označován jako „Gaia“. Podle této teorie jsou život na zeměkouli a vnější prostředí tak silně propojeny, že evoluce postihuje Gaiu jako celek, nikoliv separátně jednotlivé druhy organismů.“<sup>34</sup> Světového ohlasu si však Gaia vysloužila svým majestátním mýtickým vzezřením nejstarší bohyně-rodice veškerenstva. Jistě lze souhlasit s domněnkou, že při vývoji systému Gaia by měly významnou úlohu půdní bakterie a jiní mikrobi. „*Představa o superorganismu Gaia vyhovuje zejména ekologicky zaměřeným biologům, zdůrazňujícím možnost změn ekologického systému při změně v zastoupení pouze jedné z jeho složek.*“<sup>35</sup>

---

<sup>34</sup> Nečásek, J., Pavličíková, H.: O biologii nutně i náhodně. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice 1997 s. 14

<sup>35</sup> Nečásek, J., Pavličíková, H.: tamtéž, s. 14

### 3. Problematika environmentalismu v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století

Environmentální problematika se vztahuje zejména k otázkám, které se týkají vzájemného vztahu mezi člověkem a světem – ne výhradně přírodou. V environmentálních otázkách se nejedná pouze o gnoseologické aspekty, ale rovněž o promyšlené souvislosti ontologické a etické. Centrem pozornosti se stává existenciální hrozba, související s krizovou podobou vztahu mezi člověkem a světem.

V českém filosofickém myšlení první poloviny 20. století převládal v zásadě optimistický pohled na uskutečnění morálního závazku člověka vůči světu. „*Vizi pokroku v panování nad světem (onu linii pozitivisticko-scientistickou - „baconovskou“ tezi vědění je moc) dosud nenarušily pochybnosti. Linie protichůdná, problematizující instrumentální pojmání vědy, vychází zase často z teleologického, finálního výkladu dějin. Případné katastrofy pak z pohledu „vyššího plánu“ chápe také pozitivně.*“<sup>36</sup>

Na počátku 20. stol. se environmentální tematika v české filosofii spíše nevyskytuje. Jedná se o fenomén až druhé poloviny 20. stol. Inspirace pro následný environmentalismus vychází z vědeckého a filosofického odkazu 19. století. V této době, tedy od poloviny 19. století se v českém prostředí objevoval myšlenkový proud herbartismus. Herbartismus vstřebával nové poznatky vědy a dále je rozpracovával do různých směrů, také do reflexí, například evolucionismu. Tudíž byl inspirací zejména biologii a následného rozvoje vitalismu. Herbartismus pokračoval pozitivismem, jenž se vyznačoval vědeckým pojetím filosofie. „*Současně se však rodí, sílí (a přibližně v polovině 20. let nového století vrcholí) i odpor vůči původnímu redukcionismu mechanistického a pozitivistického přístupu. Zde svoji inspirační roli sehrála mj. i filosofie Schopenhauerova, Nietzsche a Bergson.*“<sup>37</sup> V české filosofii stále přetrvává optimistický pohled na to, jak má člověk realizovat svůj morální závazek vůči světu. Stále se panský postoj člověka nad světem, spolu s pokrokem, který ho doprovází, jeví jako správný. Kritiku rozmachu modernity lze vysledovat v meziválečném období, zejména u katolických autorů, zejména Josef Vrchovecký, Jan Čep, Rudolf Voříšek aj. Východiskem z krize by měl být obrat k tradičním hodnotám a oslava venkovského života. Panský postoj, jak Jemelka dále uvádí, však není v těchto dílech ještě překonán.

<sup>36</sup> Jemelka, P.: O přírodě, civilizaci, historii a dalším: Masarykova univerzita v Brně, Brno 2005, s. 78

<sup>37</sup> Jemelka, P.: tamtéž, s. 77, 78

Je považován za samozřejmost. Tudíž problematika prostředí není reflektována. Filosofické zpracování této problematiky se nachází v tomto období pouze u jediné výjimky, a sice osobnosti Anny Pammrové, která se pokusila o ekosofoické myšlení.

Environmentální problematika ve správném významu je chápána spíše až v druhé polovině 20. století, kdy došlo skutečně ke kvalitativnímu obratu v chápání významu tohoto moderního fenoménu.

Mezi osobnosti, které bychom mohli zařadit vzhledem k obsahovému zaměření jejich díla mezi environmentalisty působící v první polovině dvacátého století, patří originální myslitelka Anna Pammrová (1860-1945). V době, kdy působila, nebylo její dílo příliš uznáváno, nicméně v dnešní době se dílo Anny Pammrové dostává znovu do popředí zájmu. Její dílo upadlo do zapomnění v době, kdy působila, zřejmě z několika důvodů, které nejsou dodnes zcela vysvětleny. Můžeme k nim řadit asketický až podivínský způsob života, kvůli kterému byla považována za nepříjemnou podivínku. Žila osamoceně, mimo dosah civilizačních výtahů. Mnohdy však byla nařčena z toho, že se nepokouší o život v souladu s přírodou, ale pouze utekla od svých osobních problémů. K jejímu způsobu života přispěly i osobní a rodinné nesnáze, které vyřešila odchodem na lesní samotu poblíž Žďárova u Tišnova- zde žila od r. 1899 až do své smrti. „...*Výjimkou z minimálních styků s příbuznými byly kontakty s rodinou Havlových, která měla v nedalekém Havlově od r. 1907 své letní sídlo...*“<sup>38</sup>

Její dílo lze charakterizovat takto: „... *Pammrová v sobě slučuje kritiku moderní civilizace s dimenzí feministickou a (řeceno dnešní terminologií) ekosofoickou.*“<sup>39</sup> „*Inspirována Rousseauem, teosofií i indickou filosofií odmítla tato autorka civilizaci jako zhoubu člověka i světa. Sama pak hledala řešení v úniku do přírody, ve své době však zůstala nepochopena, její dílo zapadlo a dodnes není uspokojivě zpracováno.*“<sup>40</sup> Pammrová zřejmě vlivem nepříjemných životních zkušeností, souvisejících s tehdejší dobou, byla vedena k úvahám nad postavením ženy ve společnosti. Tehdejší doba stavěla muže do výsadního postavení a žena byla brána jako jeho nižší podřízený. „*Podle Pammrové jsou dějiny historií zotročování ženy. Lidství žen bylo deformováno a poníženo, aniž si to samy ženy dokázaly uvědomit. Samy se tak na tomto stavu*

---

<sup>38</sup> Slovník českých filosofů. Masarykova univerzita v Brně, Brno, 1998, s. 435

<sup>39</sup> Jemelka, P.: Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2002, s. 53

<sup>40</sup> Jemelka, P.: O přírodě, civilizaci, historii a dalším. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2005, s. 78

podílejí.“<sup>41</sup> Nicméně její dílo nelze specifikovat jako čistě feministické. Její kritika postavení žen má hlubší význam, respektive varování. Lidstvo se díky deformaci původního ženského poslání dostává do krize „... člověk se stal netvorem – závadou všemu na zemi zrozenému, souvěčným defektem naší mateřské planety.“<sup>42</sup> V ženě Pammrová spatřovala, podobně jako dnes o tom píše Erazim Kohák, matku, ochránkyni a pečovatelku života. Ženu tvůrkyni a vůdkyni. Civilizace a kultura, které člověk vytvořil, se postavily proti svému tvůrce a staly se jeho vlastním peklem. Člověk si nechce přiznat nicotu a ztrátu smyslu života, a proto svůj nihilismus zakrývá shonem a předstíráním pokroku, čím ještě více celý stav zhoršuje. Takto obdivuhodně moderně se vyjadřuje žena z počátku 20. století, jako by byla ženou žijící v problémech 21. století. Z výše uvedených názorů vyplývá, že možnými myšlenkovými inspiračními zdroji Anny Pammrové byla díla J. - J. Rousseaua, L. N. Tolstého, Th. Lessinga a v neposlední řadě i O. Březiny, s nímž si zejména korespondenčně vyměňovali své názory. Pammrová také mnohdy působí svými názory velmi naivním dojmem. Například když se Pammrová ve své korespondenci s Březinou vyznává k obdivování měsíce, který staví nadevše povrchní v její době. Chce, abychom se nechali pouze čistě okouzlovat tímto jevem a nedbali jiného. Březina následně oponuje, že pokud by měl člověk žít způsobem, jakým ona hlásá, nedošlo by k pokroku, respektive uvádí, že vědci, kteří doposud byli velkým přínosem pro naše životy, kteří v podstatě svůj osobní život obětovali práci, dělali zbytečnou oběť. Osočuje ji z toho, že je navádí k tomu, aby místo své poctivé práce lezli po stromech a loupali ořechy. Pammrové Březina také připomíná, že když chce, abychom všichni tedy splývali s přírodou a jejími zvuky a s těmito zvuky spojili své hlasy, tak si musí uvědomit, že například již bez not k tomu nemůže dojít, neboť noty jsou produktem lidské kultury. „*Především nelíbí se mi hned v úvodu Vašeho dopisu prazvláštní obraz o hladině vodní, na kterou se vy díváte a o blátě, které na dně po odtečení vody zůstalo, na které my prý pohlížíme s radostí, že jsme na to přišli a s nářkem, že smrdí... Nechci připravit Váš originální nápad o půvab vtipu – ale jenom několik slov na vysvětlenou. Vy se díváte na vodu, ve které se po případě za tajemného šera večerního zrcadlí obligátní měsíc, a rozplýváte se chválou za jednou „výše zmíněného“ měsíce, za druhé dotýkáte vody. Na tom myslíte, aby se přestalo. Ne? Tedy zkrátka: Člověče div se, a blbni při tom, jen když se divíš. Podívej se,*

<sup>41</sup> Jemelka, P.: tamtéž, s. 53

<sup>42</sup> Pammrová, A.: Cestou k zájmu cíli. Cyril M. Höschl, Klatovy 1925, s. 9

*člověče! Ta hladina vodní zrcadlená, ten měsíc, ta vůně pryskyřice vanoucí z lesů, parfum jasmínů ze zahrady, šelest stromů, zpěv ptáčích, skřek žabí – toť předmět tvého snažení životního, neboť úkolem tvým jest diviti se, opíjeti se tím divem. Neptej se, co je voda a nač je, z čeho a proč je? Ale div se! Neptej se co je měsíc, proč vidíme ho tenkrát a nevidíme jindy, ale div se, když ho vidíš, a mlč a div se něčemu jinému, když ho nevidíš. Nezkoumej, člověče, nenamáhej se, nebádej! K čemu to? Div se a budeš spokojen. A vy, kteří jste nešetřili svých nocí, napínali svých zraků čtením zplesnivělých knih, jen proto, abyste věděli, abyste rozkřesali pár jisker do té tmy, která panovala kolem Vás, kteří jste dali vědět vše, zdraví, mládí, rozkoš, štěstí, klid – vy všichni mužové vědy a práce, blbce jste byli! Vodu stříbrojasou jste pustili, nad blátem se těšíte a naříkáte! Divit jste se měli a mlčet; na strom jste vylézt měli a lusky hrachové loupat, nebo ořechy rozlouskávat neb šišky! A v hymnus velebný jste vpadnout měli, s mihotem řek, s šumem lesů, se zpěvem ptactva, s křekem žab, řvaním zvěře spojit hlasy své – ale bez not, neboť noty jsou už produktem kultury! A trhnout v obdivu!*<sup>43</sup> Březinova kritika je plná ironie. Březina také kritizuje i její názory o postavení ženy ve společnosti. Udává, že po ženě nikdo žádnou obět' nechtěl, proto jí dává zbytečně. A že povolání ženy, jako matky a opečovávatelky, kterému žena vše obětuje, nikoliv muži, je pouze zákon daný přírodními zákony, který přitom Pammrová vyžaduje.

Jedním z motivů, o kterých také Pammrová psala, se týkalo utrpení, považovala ho za zbytečné, s tím souviselo i její odmítání tradičního náboženství. S vírou spojovala duševní slepotu, se kterou se každý kajícně potýkal v jejím rámci s danými pravidly. Utrpení nevede k žádnému zlepšení situace, navíc se utrpení zvětšuje nezodpovědným množением lidstva, mnohdy zjevně nekontrolovaným. Proto pak vyčítá Mojžíšovi, že místo deseti kamenných pravidel měl ustavit jedno jediné a sice „nerozmnožuj se!“. Pammrová viděla člověka, díky jeho sexualitě jako původce všeho zla na Zemi. A ženy, díky své nevědomosti se na tomto zlu podílejí.

*„Publikační činnost Anny Pammrové bývá dělena do tří tematických oblastí. Z feministických pozic zkoumá otázku emancipace ženy, nesouhlasí s nadřazeností muže a se zotročením ženy. V dalším tematickém celku svého díla se výrazně kriticky vyjadřuje k moderní civilizaci a kultuře, jejím návrhem na řešení situace je krajní stanovisko o záchraně člověka v samotě, protože pouze v ní se lidstvo vyhne nadměrnému konzumu,*

<sup>43</sup> Březina, O.: *Dopisy Otokara Březiny Anně Pammrové*, Knihtiskárna R. Ulrich, Jevíčko, Praha – Smíchov 1936, s. 26

*technickým vymoženostem a sociální nespravedlnosti. Třetí tematickou oblastí je utváření hlubšího vztahu k přírodě mezi všemi lidmi - Pammrová vyzývá k nápravě našeho protipřírodního myšlení. Ač působí její vize zřetelně pesimisticky, doplňuje svůj negativismus představami „zářných cílů“ a „krásami Všehoživota“.<sup>44</sup>*

Anna Pammrová odmítá antropocentrismus, jako egoistickou zhoubu světa. Jedinou nápravou podle ní je zavržení kultury. *„Vyšla jsem v raném mládí s nadšením vstříc člověku, jemuž je každý den svátkem, jehož modlitba je chvalozpěvem na věčné tvořivou sílu. Vstříc přirozenému člověku. Dnes nedovedu si ho však již představit. Zapřel dávno již svůj původ a jeho podstata je v rozporu s jeho nedotčeností různými úpravami. Jdu-li sama, kam mne vede duše, nezbloudím. Sotvaže se však k někomu připojím, ihned je tu neštěstí. Člověčenstvo neustále po něčem žízní, touží ven ze začarovaného kruhu, chce se vznést do výše, sní o věčném světle, ale dřepí ne téměř neblahém místě. Mučí ducha i tělo. Šílí svou rozumností i vzdělaností. Jeho pokrok, toť sebeklam. Božská jiskra v člověku jako by byla udušena záhadnou a krutou mocí. Lidem stačí zdání. Věří, že je na člověku něco jiného, než bylo včera. Přesunováním pojmů z místa na místo, rozbíráním jich, přebarvováním nestanou se však poměry pro lidstvo jinými.“<sup>45</sup>* Lidskou společnost charakterizovala Pammrová jako nemocné těleso. Nejvíce ničí lidstvo egoismus. *„Egoismus zvířat je výrazem sebezáchovy. Egoismus je lidská nectnost. Je to jakési nadsazování sama sebe. Pýcha, závist, ctižádost, intolerance to jsou jeho květy. Kdo rostl s přírodou jako já, je prost tohoto egoismu. Vzdělání, jak se nám dosud podává ve školách, knihách a jinde, pěstuje s úspěchem dotyčnou nectnost. Z té příčiny hovořím proti naší kultuře. U mne je pravou kulturou urovnati přírodě cestu k snadnějšímu a dokonalejšímu tvoření a pravé vzdělání vyplňovat vědomě jejími zákony.“<sup>46</sup>*

K záchraně je potřeba přetvoření tělesnosti ve vyšší smyslovost, tedy ztotožnění s ženským vnímáním. Konkrétní cesty však nenachází. Její pokus o ekofii trpí obvyklými potížemi, jakými jsou nekonkrétnost, utopičnost a mnohdy také samotná vnitřní rozpornost. Nicméně Annu Pammrovou můžeme řadit mezi významné inspirující osobnosti, které vnímaly problematiku budoucnosti velmi intenzivně a pravdivě.

---

<sup>44</sup> Slovník českých filosofů. Masarykova univerzita v Brně, Brno 1998, s. 435

<sup>45</sup> Pernica, B.: Otakar Březina intimní. Anna Pammrová. Národní správa, Mladá Boleslav 1947, s. 115

<sup>46</sup> Pernica, B.: tamtéž, s. 119



#### **4. Problematika environmentalismu v českém filosofickém myšlení 2. poloviny 20. století**

Druhá polovina 20. století je charakteristická rozvojem environmentální problematiky, která v mnohém přesahuje spíše do společenských věd (filosofie, etika, politologie, sociologie, atd.). Jak už jsme uvedli v předchozích kapitolách, nelze tento pojem směšovat s pojmem ekologie, který se zabývá pouze ochranou životního prostředí. Pro termín environmentalismus je určující to, že se jedná o vztah člověka a světa. Z dnešního pohledu, jde především o možné ohrožení lidské existence, ale také jde o ohrožení bytí vůbec. Potíže také svým způsobem zapříčinila věda, která reagovala pouze tak, že sledovala a vyhodnocovala, co se děje a hledala vhodné technologie k možnému potlačení hrozeb, což samozřejmě nebylo hlavní řešení. Skutečnou pomocí je změna způsobu života, kterou potřebujeme uskutečnit. Člověk si musí uvědomit své postavení ve světě a přehodnotit dosavadní hodnotový systém, který se zatím zaměřuje pouze na získávání hmotných statků. Touto vysvětlující teorií se zabývá např.: Hana Librová.

Dnešní globální společnost musí umět chápat problém v celosvětovém měřítku. Netýká se pouze někoho, ale týká se nás všech. Překonáním vědeckotechnického aspektu, který ovlivňuje existenci civilizace, se zabývali a zabývají např.: Radovan Richta, Andrej Sirácký, Jindřich Filipec, Andrej Hlávek, Karel Mácha, Ladislav Major, Jakub Netopilík, Ivan Sviták, Ivo Tretera. Tyto civilizační aspekty, ale z náboženského hlediska řeší např.: Dominik Pecka, Helena Pavlincová, Stanislav Hubík, Břetislav Horyna, Jaroslav Hroch, Bohumír Janát a další. Environmentalismus se také mimo jiné řešil i z historiografického hlediska, s filosofickou a etickou reflexí vztahu člověka a přírody. Jde například o práci *Příroda a kultura* od autorů Jakuba Cetla, Stanislava Hubíka a Josefa Šmajse. Dějinami environmentální etiky se zabývají Dušan Lužný, Stanislav Hubík, Erazim Kohák, bioetikou například Jiří Kánský. Dalším typem environmentalistické literatury, která se u nás objevuje je také čistě filosofická reflexe. Jde například o řešení filosofických aspektů techniky u Josefa Šmajse, přírodní vědy u Břetislava Fajkuse, či evolucionismus u Luboše Bělka, Pavla Flosse atd. V těchto případech se však jednalo především o dílčí části problematiky. V širším úhlu pohledu tak problematiku civilizace zpracovává kromě již jmenovaného Pavla Flosse také

Zdeněk Neubauer. Význam a smysl bytí se objevuje v díle Egona Bondyho a dalších. Filosofie v tomto novodobém duchu hledá východiska z kriticky vyhlížející budoucnosti. Právě strachem o budoucnost se zabýval např. Milan Machovec.<sup>47</sup>

V 90. letech se začala objevovat snaha po obnově ontologie, jako nové snahy o hledání místa člověka ve světě. Je to snaha o ovlivnění kultury, která by měla směřovat k biofilnímu typu, a která může být zachována pouze, pokud se bude umět podělit o prostor s biosférou, či spíše pokud nebude dále zabírat její místo. Z tohoto hlediska asi nejvíce přispívají Josef Šmajš a Josef Krob se svojí evoluční ontologií. Z tohoto inspiračního zdroje také vychází Mária Čarnogurská.

Z principů novodobé filosofie se rodí environmentalismus, ve kterém se objevuje úsilí o to, podat skutečný obraz dneška. Z tohoto hlediska nabývá úloha filosofie nového podstatného významu. A sice reflexí novodobé problematiky. Jejím úkolem je také vysvětlit důvody, které vedly až k dnešní krizi.

## **5. K některým otázkám moderního environmentalistického myšlení**

V současné společnosti se neustále prosazuje potřeba environmentálního uvažování. Ukazuje se, že environmentální hodnoty se musí neustále prosazovat a prohlubovat. Současné environmentální problémy mají jiný charakter než ty v sedmdesátých až devadesátých letech dvacátého století, a proto musíme při jejich posuzování a řešení používat jiné metody a prostředky. Problémem současného pojetí je také to, že problematika je často řešena na odborné úrovni, tudíž se k veřejnosti nedostává v takové míře, která by byla vhodná. Je to důležité především pro posun lidských hodnot v environmentalistickém duchu. Přitom v posledních desetiletích byly environmentální hodnoty součástí většiny hodnotových systémů, ve kterých tak došlo k vazbě původních humánních hodnot s novými hodnotami environmentálními. Existuje však možnost toho, že proces nebude v budoucnu fungovat především v důsledku nově vzniklého tzv.: environmentálního skepticismu. V rámci něj lze vysledovat tendence, které nám říkají, že problémy environmentalismu už nejsou tak významné jako před třiceti lety, že už jim tudíž nemusíme věnovat tolik pozornosti jako dříve. Tyto současné

---

<sup>47</sup> Srv. Jemelka, P.: Environmentální problematika v naší filosofii 20. století. In. O přírodě, civilizaci, historii a dalším. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2005, str. 80

tendence mají značně degradující charakter pro význam environmentální problematiky. Potřeby společenské reflexe environmentální problematiky zkoumali také různé společenskovední disciplíny. Vznikly různé koncepce, například biocentrismus, který nahradil do té doby prosazovaný antropocentrismus. Hlavní pozici v tomto kontextu zaujímala příroda, která tak získala hlavní prioritu v rámci hodnotového žebříčku. Jednalo se o etický nástroj, který přesunul míru odpovědnosti za přírodu na člověka. Myšlení druhé poloviny 20. století v mnohém ovlivnilo podobu současné společnosti. Tehdejší společnost si uvědomovala potřebu řešit environmentální problémy, neboť je považovala za ohrožující její existenci. Všeobecně se udávalo, že může dojít buď k ohrožení civilizace, nebo ke změně podmínek života. V sedmdesátých letech dvacátého století se začalo v souvislosti s problémy mluvit o globálních problémech, tedy nejen o záležitosti jednoho státu, ale všech států. Z toho lze odvodit nutnost zachovat si napříč státy stejný přístup v chování k přírodě, které mělo odrážet důležitost životního prostředí pro život člověka. Objevily se tak mnohé dokumenty, které navrhovaly radikální řešení situace, z nichž se některé ukázaly jako velmi kontroverzní. Některé návrhy řešení byly společensky neúnosné, například ty, které měly především zásadně omezovat ekonomický růst. Veřejnost, která se začala intenzivně o otázky životního prostředí zajímat, podnítila politický tlak, na základě kterého došlo k různým způsobům regulací v oblasti podnikání: zavádění šetrnějších technologií, prosazování recyklačních programů, postihování za poškozování prostředí a další.

S počátkem 21. století se objevily názory, které do značné míry měnily původní východiska. Jednalo se především o analýzy, které hodnotily současný a předchozí stav životního prostředí. Tyto publikace měly a mají značný vliv na současné společenské uvažování. Autoři těchto prací chtěli vyhodnotit, do jaké míry se splnily tehdy proklamované kritické scénáře. V tomto duchu lze mluvit o myšlenkovém proudu, který se začal označovat environmentálním skepticismem, který měl řadu odpůrců i přívrženců. Na jeho základě byl environmentalismus označen jako ideologie. V jeho rámci se také vycházelo z teze, že životnímu prostředí byla v minulých letech věnována zbytečná pozornost. Na základě těchto údajů bylo vyhodnoceno, že ekosystém je schopen mnohem více samoregulace, než se očekávalo. Z tohoto důvodu není údajně proto třeba tolik bránit biodiverzitu, jako prostředek pro zachování stability ekosystémů.

Důvody, proč se původně pokládaly systémy za ohrožené a prognózy zněly hrozivě, byly údajně ve vytváření náhledu na environmentalismus jako na ideologii. Jako ideologie měl být environmentalismus prostředkem pro dosahování jiných cílů, což však nikdy nebylo uskutečněno a navíc znaky ideologie nebyly naplněny. Tato teze byla vyhodnocena jako neadekvátní. Jako ideologie by totiž musel naplnit její charakteristické znaky, kterými jsou například společné myšlenky skupiny lidí, která vystupuje s cílem změnit dosavadní fungující společenské zřízení. Své myšlenky má tendenci implantovat dále do společnosti, aby získala své další přívržence. V tomto smyslu se environmentalismus rozhodně jako ideologie nejeví. Není totiž zcela jednotně názorově vymezen. Výše zmíněné údajné nadhodnocování problémů vychází také z faktu, že společnost brala problém prostředí ihned vážně a proto také podnikala kroky, které přestaly životní prostředí tolik znehodnocovat. Tyto konkrétní kroky, respektive prostředky a opatření tak začaly působit pozitivně, prognózy se tedy nemohly naplňovat. Je však třeba vzít v úvahu, že společnost byla schopná ovlivnit jen určitou část environmentálních problémů, neboť problematika v této oblasti je velmi široká.

Různorodost teorií v rámci environmentalismu, ale i prognózy, měly vliv na vytvoření množství argumentací, které spolupůsobí při utváření dnešního pohledu na důležitost životního prostředí. Ovlivnit postoje a názory široké veřejnosti, které směřují k řešení environmentálních problémů, patří mezi cíle některých dnešních autorů. Současný environmentální skepticismus, který tak souběžně ovlivňuje náhled společnosti na dnešní problémy, tvoří protipól dosavadních přístupů. Do této doby převládaly tendence, které lze označovat jako pozitivní pro zamezení růstu problémů. Pokud dojde vlivem jakéhokoliv faktoru ke změně přístupu ve vnímání prostředí, nelze dopředu předpovědět možné důsledky. V rámci environmentálního skepticismu je možné předpokládat, že se budou objevovat různé argumentace, které se budou znovu zabývat důležitostí významu environmentálních problémů. Vypadá to, že společnost tak učiní krok zpět v rámci toho, kam až při reflexi problematiky dospěla.<sup>48</sup>

---

<sup>48</sup> Srv. Smolková, E.: K otázce možných dosledkov environmentálneho skepticizmu. In: Filozofia č. 9, roč. 59, Bratislava 2004, s. 641-652

## 6. Environmentalismus v díle Erazima Koháka

### 6.1 Život a dílo Erazima Koháka

Erazim Kohák se narodil roku 1933 v Praze. Kohákoví rodiče se angažovali v protikomunistickém odboji, byli i uvězněni. Po válce navštěvoval Kohák Akademické gymnázium v Praze. V roce 1948 rodina emigrovala do USA. Zde Erazim Kohák pracoval v dělnických profesích a zároveň absolvoval první cyklus vysokoškolského studia filosofie a religionistiky na Colgate University ve státě New York. Po vítězství v konkurzu v roce 1954 získal stipendium ke studiu na Yale University v Connecticutu. V oboru filosofie a religionistiky dosáhl titulu magistr (MA, 1957) a doktor (Ph.D. 1958). Zde mu též byla udělena Cooperova cena z antické filosofie. Působil také jako zástupní farář evangelického sboru. Na katedře filosofie Filosofické fakulty Boston University ve státě Massachusetts působil od roku 1960 jako odborný asistent a byl zde také jmenován docentem (1970) a poté profesorem (1977). Dále působil na univerzitě Bowling Green ve státě Ohio a na Institut für die Wissenschaften vom Menschen ve Vídni. Byl členem Husserl Circle a American Theological Society.

V roce 1995 se vrátil natrvalo do České republiky (když před tím učil v letech 1991 až 1994 střídavě v Praze a v Bostonu), začíná publikovat v českém periodickém tisku a vyučuje na Filosofické fakultě UK, je členem Akademie věd, angažuje se v Českobratrské církvi evangelické a je členem rady hnutí Duha, předsedou Společnosti pro trvale udržitelný život na Zemi. Byl členem Rady České televize, kandidoval do Senátu.

Chápe filosofii jako úsilí o orientaci člověka ve vztahu k Bohu, ke světu a k člověku. Poukazuje na to, že v oblasti filosofie jsou nutné především odborné znalosti, které lze pak lépe následně využít při pedagogickém působení na celou společnost. Své náměty proto pro veřejnost zpracovává jak v odborných knihách a časopisech, ale i publicisticky v pořadech Rádia Svobodná Evropa, časopise Mladý svět atd. Základem jeho myšlenek je učení Edmunda Husserla, konkrétně díla „Krise evropských věd“, T. G. Masaryka a Paula Ricoeura. První práce jsou věnovány odkazu Edmunda Husserla a pojetí vztahu člověka k člověku a lidstvu. (Př. Ideen I., 1978). Řadu článků věnuje otázce filosofických předpokladů demokracie (Na vlastní kůži, 1972 a Národ v nás,

1978), kdy je mu základem T. G. Masaryk. V témže duchu jsou i články do amerických časopisů. Po návratu ke své filosofii připojuje etickou dimenzi v odborných člancích, či knižně, Pražské přednášky (1994) a Člověk dobro a zlo (1994). Úcta, dobrá vůle a dobrota všeho bytí je základem jak demokracie, tak etiky.

Svůj postoj umocnil i tím, že žil na lesní samotě, kde mohl více vnímat i mimolidský svět. Tento bezprostřední prožitek přírody, která je člověku známá a přesto svébytná, ho dovádí k ekocentrismu, kdy nechápe člověka jako nadřazeného, ale vzhledem k jeho svobodě jediného odpovědného. Proto hlásá odpovědnost za přítomnost člověka v přírodě a vůbec ve společenství všeho stvoření. Jeho postoj k Bohu prostupuje prací ve smyslu vědomí niterné dobroty všeho bytí, které je pro něj východiskem etiky, ekologie i teleologie. Také se zaměřil na Patočkovu práci, která mu sice v mnohém byla cizí, ale po jeho smrti se zavázal, že Patočkovu myšlenku včlenění do anglosaského filosofického povědomí. Dokončil tak překlad jeho prací – Kacířské eseje, Tělo, společenství, jazyk, svět, Úvod do studia Husserlovy fenomenologie.

Za obecně platné považuje kritické řešení otázek lidského soužití s lidmi, s přírodou a s Bohem. Čerpá z odborné filosofie porozumění, kterou pak může předložit i těm, které filosofie obvykle neoslovuje.

Výběr z jeho děl, kromě dosud jmenovaných: *The Victors and the Vanquished* (New York, 1973), *The Embers and the Stars* (Chicago, 1984), *Dopisy přes oceán* (1992), *Jan Patočka: filosofický životopis* (1993), *Pestrost a pravda* (1997), *O život v pravdě, T. G. Masaryk a naše současnost* (1992), *Zelená svatozář* (1998), *Hesla mladých svišťů* (1999), *Svoboda, svědomí, soužití* (2004). Zatím posledním dílem Erazima Koháka je kniha *Domov a dálava* (2009), ve které se vyjadřuje k desítky nejdůležitějších hodnot, na kterých by měla stát budoucnost naší společnosti. Vyzdvihuje zejména svobodu, spravedlnost, solidaritu.

Erazim Kohák publikoval například v časopisech: *Classical Journal*, *Dissent*, *Proměny* (New York), *Svědectví* (Paříž), *Studie* (Řím), *Human Studies*, *Listy*, atd.

## 6.2 Odraz environmentální problematiky v díle Erazima Koháka

Svá filosofická východiska mnohokrát Erazim Kohák vysvětlil nejenom ve svých dílech, ale rovněž v řadě rozhovorů, které často poskytuje novinám a časopisům, rozhlasu i televizi, mimo jiné i s tím záměrem, aby svými názory oslovil co nejširší čtenářskou, posluchačskou i diváckou obec. „*Jako filosof jen mohu poukazovat na to, že zdroje přírody jsou omezené a že zvyšování nesmyslné nadspotřeby se podobá plavbě Titaniku, mířícího ke srážce s ledovcem. A ledovec se, jak známo, nepotopil.*“<sup>49</sup> Na otázky, jakým způsobem a jakými odbornými postupy by se mělo lidstvo vyhnout této havárii, Kohák přiznává, že neví, ale zároveň naznačuje úkol filosofa a ekologických filosofů zejména. „*Úkolem filosofa je předložit ideál a naznačit směr. Nechtějte po něm definitivní soudy a uchopitelné návody. Když se v noci plavíte po moři, orientujete se podle hvězdy, ke které nikdy nedoplynete. Ale potřebujete ji, abyste nezbloudili. A filosofovy ideály, to jsou takové hvězdy na nebi.*“<sup>50</sup>

Svou rozsáhlou přednáškovou a publikační činností poukazuje Erazim Kohák na to, že strategie stálého stupňování spotřeby je neúnosná a zhoubná. V hledání a nacházení určitého životního naplnění se v historickém přehledu dostává až do antického Řecka, o němž tvrdí, že Řekové spatřovali životní naplnění v účasti na věcech veřejných. V dalších staletích pak národy usilovaly zejména o náboženskou nebo národní svobodu. Generace převážné části východní Evropy snily o pádu komunismu. Životní náplní velké části světové populace v získávání majetku. Problém je v tom, že štěstí už nepřináší to, co máme, co vlastníme, jaký majetek máme. Štěstí poskytuje moment, kdy získám něco nového.

V získávání majetku vidí Kohák nebezpečí pro demokracii, protože takovému člověku nezáleží na svobodě. Ti jedinci, kteří se orientují na konzum, ztrácejí zájem o věci veřejné. Zvyšování konzumu dává Kohák do komparace se součástí populace, která v různých částech světa hladoví. Klade si v této souvislosti otázku, co je morálního na zvyšování absurdního vysokého konzumu v sousedství světa bídy.

Ekologická etika Erazima Koháka, kterou považuje za hlavní myšlenkový proud pro záchranu života na Zemi, je o přístupu člověka k veškerému životu na Zemi. „*Je to především o člověku, který si o sobě myslí, že je ozdobou stvoření a pánem tvorstva, ale*

<sup>49</sup> Kohák, E.: Někdo musí prorážet ledy. In: Vikend, č. 45, 10. 11. 2006, s. 11

<sup>50</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 11

*chová se ve světě jako slon mezi porcelánem.*“<sup>51</sup>

Problém je v tom, že lidé ve své svobodě mohou dělat v podstatě cokoliv a v posledních stoletích si začali uvědomovat, že ne všechny formy jednání vedou k záhodným výsledkům. Lidé se často na základě pudů, návyků a tradic rozhodují, co je správné a co nikoli. Etika je pomůckou rozhodování na úroveň optimálního výsledku. Kohák uvádí, že etika je o obcování v lidském společenství optimálním směrem. A pro ekologickou etiku uvádí obdobnou definici, tedy že jde o obcování člověka se vším mimolidským světem.

Kohák o změnách vztahu člověka a přírody referuje s ohledem na minulost. Od 17. století lidé s naprostou samozřejmostí považovali člověka za jedince na vrcholu všeho bytí. Přírodu chápali pouze jako soubor přírodních zdrojů pro uspokojování potřeb. Chování lidstva podléhalo tzv. kovbojské etice, která se rozšířila v souvislosti s osidlováním amerického kontinentu. Ale toto zdánlivě nevyčerpatelné drancování přírody muselo na sebe časem upozornit. Tato strategie nám přestala procházet, a právě v tom spočívá jádro ekologické krize, se kterou vstupujeme do nového milénia. Trvale udržitelná míra poškozování planety byla překročena, ne tím, že jsme změnili přístup. Ani příroda se nezměnila, je třeba si konečně uvědomit následky našeho jednání. Ty se projevují nejen lokálním poškozením životního prostředí, ale též globálně, celosvětově na úrovni klimatických změn v souvislosti se stoupajícími nároky lidstva.

Důvodů, proč dochází k reálnému ohrožování jak přírody, tak kultury, je mnoho. Kohák si klade otázku, zda nejsme jako druh přemnoženi. V této souvislosti je nutné odpovědět na tři typy znaků, které přemnožení přírodního druhu signalizují. Jedná se o metaforická vyjádření, která souvisejí se zvířecím světem.

První zkoumá, zda daný druh žije z přirozeného přírůstku přírody, nebo zda spotřebovává podstatu. Což lze vysvětlit třeba na spárkaté zvěři. Pokud spásá jen to, co dokáže ročně přirůst, je vše v pořádku, pokud dochází k nadměrnému okusu vegetace, která tak nemá možnost se obnovovat a dorůstat, je v mysliveckých kruzích rozhodnuto o odstřelu, neboť se jedná o přemnožení. Dalším znakem přemnožení druhu je vytlačování dalších druhů z přirozeného biotopu. Lidská činnost likviduje přirozený biotop kácením deštných pralesů, či nadměrným vytěžováním neobnovitelných zdrojů energie. Třetí formou signálu o přemnožení je údajně neschopnost péče o mláďata, což

---

<sup>51</sup> Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2006, s. 15



se ve značném měřítku projevuje nejen v zaostalých společnostech, ale i v našich vyspělých zemích, kde mnohdy ponecháváme děti jejich osudu a raději věnujeme čas a péči kariérnímu růstu.

Člověk ve své téměř každodenní aktivitě, jako je například lov ryb v zemích třetího světa pro obživu, ohrožuje populaci ryb. Nejen proto se potřebujeme zabývat ekologickou etikou. Lidé v řadě zemí světa se chovají jako nadměrní spotřebitelé. Nároky se nedají uspokojit ze zdrojů žádné země. Změna chování tohoto typu se projevuje v posledních třech až čtyřech stoletích. Chceme mnohem více, než předešlé generace, nároky rostou geometrickou řadou.

Velice často se E. Kohák ve svých dílech odvolává na konzumerismus a na otázky s ním spojené, na marketingovou komunikaci. Nejen podle názorů E. Koháka, ale i řady dnešních autorů přispívá k výrazné spotřebě také reklama, která nám neustále vštepuje, že ještě stále nemáme dost, že nám pořád něco chybí. „*Jsmo nebezpeční proto, že si dovedeme možnosti nejen představit, nýbrž je i uskutečnit.*“<sup>52</sup> Proto Kohák vyzývá, abychom se zabývali ekologií, filosofií, hledáním smyslu lidského bytí na Zemi, proto zároveň doporučuje, abychom ekologii vnímali jako ekologickou etiku, zabývající se smyslem lidského pobývání na Zemi s hodnotami udržitelnosti a abychom ji zahrnovali pod ekologickou filosofii. Ekologii lze chápat jako vědu a nazývat ji vědou v případě, že do ní zahrneme lesní hospodářství, územní plánování, soužití živočišných druhů na sdílených územích, tedy celek života, zaměřeného teleologicky, účelově a ne jen mechanicky. Pak je třeba vytvořit metodologii a následnou možnost ověřitelnosti, což je typickým znakem vědy. V ekologické etice jde o smysl a hodnotu života, je o tom jak se chováme, a jaké má naše chování následky. Ekologie potřebuje být nejen vědou, ale také filosofií, neboť skrze ni, se učíme, jak žít. „*Ekologická etika je filosofií ve třetím, tradičnějším smyslu, který William James určuje jako sveřepé úsilí o jasné myšlení. Není to stavba systémů, nýbrž pokus o založení filosofického porozumění na jasném nazření a věrném vyjádření zkušenosti.*“<sup>53</sup>

Erazim Kohák shledává jasné prvky ohrožení veškerého bytí na Zemi jako „zásluhu“ lidstva. Moderní civilizace je charakteristická právě nejvíce svojí spotřebou, která časem převýší možnosti, které jsou v rámci této planety únosné. Ať už se jedná o zvyšující se automobilismus, o plýtvání energiemi, až po politická rozhodnutí, která

---

<sup>52</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 21

<sup>53</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 28

jasně neurčují těžební, popřípadě emisní limity. Jedním z východisek by byla například změna využívaných technologií.

### 6.3 K některým aspektům vztahu lidí a zvířat

Erazim Kohák se zabývá velice detailně přístupem lidí ke zvířatům. Při obhajobě práva zvířat na život kritizuje různé formy zneužívání zvířat, ať již v souvislosti s vědeckým výzkumem, nebo pro účely potravinářského či kosmetického průmyslu.

Lidstvo je zvyklé na to, že je obklopeno přírodou. Ta slouží člověku jako zdroj surovin, či park oddechu atd. Lidstvo se v minulých stoletích nikdy neohlíželo na přírodu. Přírodě nikdy v minulých stoletích nebyl připisován ohled z lidské strany. Nikoho dříve nenapadlo nestavět dálnice proto, aby nedošlo k úbytku lesního porostu, nebo omezit automobilismus, aby nedocházelo k poškození ovzduší. Nenapadlo to ani staroevropské usedlíky, když zabírali půdu původních obyvatel na severu Ameriky. Kohák se domnívá, že z toho vychází tradiční panské postavení Evropanů, kterým vévodí nadřazenost nad vším ostatním, nejen nad zvířaty. *„Představa lidské nadřazenosti ostatním živočichům je zjevným náznakem rasismu, skupinové povýšenosti. Přesto je to představa tak hluboce zakořeněná v evropském povědomí, že si zřídka uvědomíme, že nepředstavuje prostou skutečnost, „jak tomu je“, nýbrž jen jeden vysoce svérázný přístup, jeden z možných výkladů neutrální skutečnosti.“*<sup>54</sup>

Autor se domnívá, že za mnoho současných problémů vděčíme průmyslové revoluci, která nás oprostila od idylického soužití se zvířaty. *„Náš současný postoj je poznamenaný jak průmyslovou revolucí, tak demokratickou revolucí. Průmyslová revoluce ruší každodenní, bezprostřední vztah lidí a ostatních zvířat. Nejezdíme s koňským spřežením, nechováme dobytek. Běžně se stýkáme se stroji, ne se zvířaty. Jsme na zvířatech stále závislí, avšak nepotřebujeme si toho všímat.“*<sup>55</sup> Vivisekce a živočišná velkovýroba ovládly trh a myšlení. Podle Koháka nemá lidstvo žádný nárok dělat pokusy na zvířatech, nemáme nárok na to, brát si jejich život, i když je to v rámci vědy. Domníváme se, že některé pokusy na zvířatech jsou možné pouze v rámci důležitých testů, které vyvažují zpětně život zvířete za záchranu života jiného. Poměrně podrobně a zároveň netradičně vysvětluje Kohák vývoj vztahů Evropanů ke zvířatům, který probíhá

<sup>54</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 30, 31

<sup>55</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 32

dle jeho názoru ve třech stádiích. 1) Představa zvířete jako níže postaveného bližního, což se odvozuje od vztahů založených na tom, že spolu lidé a zvířata sdíleli obydlí, dovedli si porozumět, ale zároveň se zvířaty bylo krutě nakládáno. Středověk byl ve znamení hierarchizace, která se ale také projevovala v zacházení lidí se svými poddanými. 2) Novověk viděl ve zvířeti surovinu, majetek. Zvířata si nezasloužila žádný ohled. 3) Současný postoj je poznamenaný průmyslovou a demokratickou revolucí. Stýkáme se více se stroji než se zvířaty. Na zvířatech jsme však stále závislí, některé typy považujeme za své domácí miláčky a jako takové je považujeme za rovné. „Pro většinu z nás by bylo obtížné zacházet s bližním jako s otrokem nebo i jen se sluhou. Bližní pro nás má také nádech rovného. Odtud moderní dilema: průmyslová revoluce si vyžaduje vykořisťování zvířat, demokratická revoluce vyžaduje soucit. Řešíme to většinou pokrytectvím: oplýváme láskou ke svým miláčkům a raději se neptáme, odkud pocházejí maso a léky.“<sup>56</sup>

„Podle Žalmu 8,5 stvořil Bůh, člověka „málo menšího andělů“, hovada podřídil člověku, jim zas rostliny a nerosty. Základní předpoklad tu je, že všechen nižší svět byl stvořen pro člověka a existuje jen proto, aby mu sloužil. Smyslem vepře je vepřová, ne život vepře, jeho radost, bolest.“<sup>57</sup> Renesance toužila po zvelebování pokleslé přírody lidským zásahem, což bohužel utvářelo panský postoj k přírodě. Převládal názor, že je třeba ji předělat. Vzhledem k tomu, že příroda není přetvořena lidským zásahem, je nevzhledná a divoká. Ať už příroda byla jakákoliv, vždy mohla sloužit člověku a jeho potřebám. I naše dnešní snahy o zachování biodiverzity ukazují, že chceme zachovat řadu rostlinných druhů mimo jiné i proto, že se v budoucnu mohou ukázat jako vhodné zdroje léčiv. „Odtud vzniká i představa, že civilizace je souběžná s dobýváním přírody. Stále výrazněji se Evropě zdá, že člověk naplňuje své poslání ne již službou Bohu a bližnímu, nýbrž podmaňováním všeho ostatního stvoření. O dvě století později budou lidé hovořit o „uvolňování energie“. Pojem je nový, avšak s myšlenkou se střetáváme už v 16. století, ač tehdy znamenala především vykořisťování zvířat jako zdroje energie i potravin.“<sup>58</sup>

Erazim Kohák uvádí zajímavý názor, podle kterého nevhodné chování lidí ke zvířatům pramení z přesvědčení, že živočichové neznají bolest, radost, strach. Až v 19.

---

<sup>56</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 32

<sup>57</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 32

<sup>58</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 33

století vstupují v Anglii v platnost první zákony na ochranu zvířat. Postupně ji následovaly další evropské země. Též v teologickém myšlení dochází ke změně, k myšlenkám vycházejícím ze Starého zákona, v němž se nacházejí pasáže o odsuzování krutosti ke zvířatům. Nikoliv pro soucit lidí ke zvířatům, ale z důvodu, že se krutost ke zvířatům může rozšířit na lidský svět v podobě stejných krutostí. Demokratická revoluce žije ve znamení rovnosti a humanity (jen někteří rasisté stále určují nadřazenost některých lidí nad jinými). Soucit se jeví jako civilizovaný prvek, rodí se konečně nová představa o místě člověka mezi ostatními. Jak ale sladit požadavky, které dnešní civilizace má, s citlivostí, je velice obtížné. Podle Koháka máme v podstatě několik možností, jak zvířata přijímat. Buď považujeme utrpení zvířat za přirozené a nezbytné pro udržení vyšších hodnot (zdravou výživu, lékařský pokrok). Člověk se v tomto případě cítí být pánem přírody a trh se podřizuje silnějšímu. Nebo si uvědomujeme variabilitu živých systémů, ale všechny hodnotíme jako rovnoprávné, a proto zásah do jejich přirozeného života je neoprávněný. Tento postoj zastávají především radikální ochránci zvířat. Další možností je hledání kompromisu - snaha sladit potřeby lidstva s potřebami zvířat. Jistá omezení se tak objeví na obou stranách. Tento názor je zhruba neoptimálnějším řešením a zastávají ho většinou klasičtí ochránci zvířat a ti, jimž jde především o trvalou udržitelnost.

V této souvislosti jsou názory E. Koháka pro vyřešení toho, co opravňuje člověka k tomu, aby nešetrně zacházel s „nižšími“ druhy, velice kritické a radikální. Sice máme právo na to jíst telecí, stejně jako vlk má právo jíst jehněčí, ale nejsme oprávněni zacházet nehumánně s teletem v hromadné masné výrobě. Jde tu především o trvalou udržitelnost v našem vztahu se zvířaty. Z hlediska rovnosti můžeme konstatovat, že žádný rozdíl mezi námi a živočichy není dost relevantní na to, aby nás opravňoval k nadřazenosti a diskriminaci. *„Máme různé potřeby, avšak stejné právo na jejich naplnění. ... Každá představa, že jedna skupina je nejen jiná, nýbrž přirozeně nadřazená druhé, a že z toho může odvozovat zvýhodnění pro sebe a znevýhodnění pro druhé, je rasismus. Ten je zavrženíhodný, ať již je to rasismus rasy, národnosti, vyznání, pohlaví – nebo živočišného druhu. Ne, že bychom na tom všichni byli stejní: nejsme. Faktická rovnost neexistuje ani mezi lidmi. Syn neurochirurga a profesorky filosofie v Oslu má daleko lepší výchozí předpoklady než nemanželská dcera maďarsky mluvící romské uklízečky v Ústí nad Labem. Jenže být rovnoprávnost není fakt, je morální ideál,*

*morální norma, jak se chovat jeden k druhému. Obrazně řečeno, Bůh nikomu nenadržuje. Sub spience aeterni je dobro jednoho stejně cenné jako dobro kohokoliv jiného, dobro ježka stejně cenné z hlediska kosmu jako dobro řidiče.*“<sup>59</sup> Rovnoprávnost ve vztazích s různými skupinami nebo druhy je morální norma, kterou bychom se měli ubírat. U živých organismů obecně platí, že jejich život je hodnotou, a proto je nemůžeme jen tak bezohledně ničit. Toho lze dosáhnout výchovou zaměřenou na soucit a přemýšlení. Pokusy na zvířatech by se mohly provádět pouze tehdy, pokud zjevný přínos jednoznačně vyváží utrpení s ním spojené. Je-li o tom pochyb, je pokus neoprávněný a nesmí se konat. Některé pokusy lze nahradit jinými postupy, které neuvádějí zvířata. V tomto bodě bychom se odvolali na vědecké výzkumy, které dokázaly v umělém prostředí vytvořit náhradu lidské kůže. Je logické, že v některých případech, nelze pokus zcela efektivně provést pouze na uměle vytvořeném materiálu, ale zvláště u případů, ve kterých se jedná o možnou záchranu života, je zřejmě nutné tyto pokusy provádět na živé formě. To je příklad právě onoho přínosu, který vyváží utrpení.

Kohák podle našeho názoru správně uvádí, že v případě masné výroby lze zmírnit drastické zacházení například v malých domácích chovech, nebo dnes velmi moderním bio chovu, kde jsou důležité právě normy, které zachovávají důstojnost života zvířat a vhodné zacházení s nimi při jejich chovu. *„Je to náš nejběžnější styk se zvířaty – na talíři. V malorolnickém domácím chovu se nabízí jakési ospravedlnění. Je možné, že tu zvíře mělo dobrý život, že o něj lidé pečovali, laskali se s ním, volali je jménem. Na konci toho dobrého života je snad potkala pokud možno bezbolestná smrt.*“<sup>60</sup> S velkochovy je ještě spojen jeden výrazný negativní fakt, a sice transporty do zpracovatelských závodů. Známé a mediálně šířené jsou podmínky, za kterých jsou zvířata přesunována, ať již se jedná o zbytečně nadlimitní množství zvířat v transportním zařízení, či podmínky, které jsou spojené s délkou převozu, ve kterých zvířata tísníci se v malém prostoru mají tendenci ušlapat jeden druhého z důvodu nejen dosažení většího prostoru, ale především důsledkem stresu, a takto zmračená zvířata tráví nekonečné hodiny v dopravním prostředku. Krutost tohoto typu vychází ze stejných stereotypů našeho myšlení – vždyť jsou to jenom zvířata.

Setkáváme se však také s dalším problémem, a tím je tržní chování. Velkochovy zaručují odbyt s minimalizací nákladů a s nízkou cenou. Moderní člověk dává přednost

---

<sup>59</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 45

<sup>60</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 49

ceně před kvalitou, z čehož lze odvodit zájem o tuto produkci. Měli bychom však přehodnotit naše chování. V tomto případě jde i o zdravotní hledisko. Zaměření na různé drobné chovy či bio chovy, by bylo možnou pomocí. Navíc kdyby byla ochota ze strany politiků pro vyšší dotace do těchto bio chovů, mohlo by dojít i ke snížení ceny konečnému spotřebiteli.

#### 6.4 K otázkám ekologické etiky

Příroda má význam pro nás člověka, protože jí umíme vnímat. Není tím ale řečeno, že je tu jen pro nás.

Z Kohákových publikací je možné odvodit následující tři možnosti vztahu člověka, respektive prožívání, k celku života neboli přírody. Nejprve jde o život lovců-sběračů, kteří přírodě nevládnou, pouze pojmají její dary. Tento vztah lze demonstrovat na životě dávných předků. Život tehdejšího člověka byl nejistý, zato příroda byla všudypřítomná a věčná. Člověk na ní byl závislý a závislost je kořenem zbožnosti. Přírodu si člověk udobřoval obětmi, měl k ní posvátnou úctu, bál se jí. Tento pocit v současné době prožíváme v situacích spojených s nevyzpytatelností přírody. Dalším způsobem vztahu člověka k přírodě je prožívání pastýřů-zemědělců. Závislost na přírodě se tu mísí s prvkem péče. Pokud se zemědělec bude dobře starat, příroda mu to oplatí. Člověk je součástí řádu uspořádanosti přírody. Řádem je tu trvalá udržitelnost v chování. Jako poslední vztah uvádí Kohák vztah řemeslník-trhovce. V tomto případě již nejde o zcela přímou závislost, i když stále trvá. (Takový vztah člověka a přírody vznikl v období vzniku měst a příroda v něm není partner, ale dar a materiál.)

Pro současnou dobu uvádí Kohák ještě jeden typ, a sice prožívání s povinností občana hromadit a spotřebovávat stále víc. Konzumerismus se tak stává určujícím prvkem v naší současné společnosti. *„Uvázli jsme na pohyblivých schodech stále vyšších požadavků. Tak vzniká ekologická krize: nekonečný nárok se dostává do nevyhnutelného střetu s konečným světem. Ve světě surovin, ve světě bez vlastního života, hodnoty, řádu, není nic přirozeného, a tak ani o ničem nemůžeme říci, že to je dost.“*<sup>61</sup> Lidé jsou neustále nespokojeni, pořád mají pocit, že jim něco v životě chybí, chtějí stále víc, přirozené je ale dost, nikoliv víc.

---

<sup>61</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 65

Člověk si musí uvědomit, že není na světě sám. Vzhledem k jeho stoupajícím nárokům dochází k úbytku někoho jiného nebo v jiné lokalitě. Každá spotřeba, je vykoupena budoucím problémem, kterým se může stát náhlý nedostatek.

Erazim Kohák zavádí termín *etika bázně boží*<sup>62</sup>. Taková etika vzešla z teocentrického přístupu, podle nějž ve středu všeho je Bůh, od něj je odvozena veškerá pozemská posvátnost včetně posvátností přírody. Člověk není zdrojem smyslu a hodnoty přírody, ale jeho úkolem je pouze žít v souladu s řádem a rytmem přírody, který je neměnný. Pokud změníme současný kořistnický postoj a vrátíme se zpět k úctě k Bohu a Božím stvoření. Jak Kohák shrnuje, umožní nám to překonat problémy. „*Jde o to, zda člověk je rušivým vetřelcem v řádu přírody nutně, prostě svým bytím, či zda se jím teprve stává, ne nutně, nýbrž určitými způsoby jednání. Pokud by člověk byl škodnou nutně, prostě svým bytím, pak jediným řešením ekologické krize by bylo, aby lidstvo zničilo samo sebe a příroda mohla žít svým přirozeným životem. Pokud se škodnou stává jen za určitých podmínek, pak má smysl usilovat o šetrný způsob života.*“<sup>63</sup> Člověk však neškodí svou podstatou, ale následkem určitého chování. Proto má ještě šanci žít jinak, a sice v souladu s přírodou.

Kohák vyvozuje, že moderní lidé si z teocentrického přístupu vybrali pouze to, že Bůh učinil člověka pánem a dobyvatelem.

S antropocentrismem souvisí u Koháka termín *etika vznešeného lidství*<sup>64</sup>, jedná se vlastně o mylnou představu, že smysl a hodnota všeho, pochází od člověka. Jak Kohák uvádí, v dnešní době žijeme v umělém světě, plném artefaktů, které mají význam pouze prostřednictvím člověka, který všechny tyto věci využívá. A na tomto základě získal člověk představu o tom, že je zdrojem veškerého smyslu a hodnoty. I zvířata pojal jako věci. Příroda se stává prostou hodnoty a smyslu, existuje pouze jako soubor věcí a jediné díky lidskému zájmu poté vůbec nějaký smysl o hodnotu vůbec má. Svět je v tomto smyslu pojímán spíše jako surovina, chceme vědět, do jaké míry se s ním dá kalkulovat a do jaké míry vynáší.

Koncepce dobývání, kořistnictví, plynoucí z antropocentrického názoru, měla své kořeny z velké části v průmyslové revoluci. Lidská představa o potřebě podmanit si svět, aby neležel ladem, ale musí být překonána. Začátkem by mělo být omezení nároků

---

<sup>62</sup> Viz.: Kohák, E.: tamtéž s. 67

<sup>63</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 70, 71

<sup>64</sup> Viz.: Kohák, E.: tamtéž, s. 73

na přírodu, která by měla znovu získat schopnost přirozené obnovy. Tedy trvale udržitelné chování. S člověkem by měl vstoupit do světa altruismus, tedy schopnost jednat pro dobro přírody. Ostatní živé bytosti toho nejsou schopny, pokud tak jednají, tak jen pro dobro svého druhu. Člověk jakožto nositel hodnot, si to také často uvědomuje, proto na něm záleží, jak se bude chovat k přírodě. Antropocentrismus ale neznamená jen řídit se lidskými zájmy, ale i jednáním ryze lidským, tedy morálním. Z toho plyne, jak Kohák věcně uvádí, že současná kritika konzumerismu nemusí být současně i kritikou antropocentrismu. Nicméně mnoho lidí považuje za vrchol antropocentrismu neskutečně se rozvíjející stupňování spotřeby. Osvíceným autorům se jeví stupňování spotřeby jako chamtivost a sobectví, které slouží zájmům výrobců a prodejců. *„Konzumní příběh je o stupňování spotřeby, je smyslem života, úkolem společnosti a řešením všeho, co nás trápí, je energeticky nenasytný. Vyžaduje stálé stupňování spotřeby, až do ekonomického a ekologického zhroucení celého světa.“*<sup>65</sup> Al Gore, kterého Kohák pro ilustraci uvádí, to srovnává s toxikomanií. *„Táze se po kořenech naší konzumní nákazy. Nevidí je v lidské podstatě, jako by nekonečná chamtivost patřila k lidské genetické výbavě. Výkládá ji jinak, jako narkotikum, dnešní opium lidstva. Podle Gorea naše civilizace uniká bolesti z dalekosáhlého vykořenění a odlidštění společnosti hromadnou toxikomanií. Svou bolest utišujeme ne již náboženstvím, opiem lidstva 19. století, nýbrž alkoholem, drogami, násilnictvím, avšak nejzákladněji konzumem. Zcela konkrétně, Goreova diagnóza je, že nesmyslnosti svých životů čelíme tím, že si jdeme něco koupit. Často ani nevíme co, sledujeme televizní reklamu, aby nás napadlo něco, co bychom ještě mohli potřebovat.“*<sup>66</sup> Konzumerismus přesahuje všechny meze. Následky tohoto chování opravdu vykazují znaky závislosti. Chvíli jsme sice šťastní a bezstarostní, ale po určité době dojde zase k pocitům duševní a společenské labilit, tedy jakémusi nešťastnému stavu až jakési agónie, či duševní prázdnoty. Lidé se pak hroutí, jako při abstinenčním syndromu, protože si nemohli ještě něco koupit. Kohák zdůrazňuje, že civilizace v tomto ohledu musí podporovat v lidech to zdravé, ne to, co je ničící. Civilizace může být náročná, ale pouze v určitých mezích. Nejde pouze o to, aby lidé byli skromnější, ale musí být nároční z hlediska výběru. Takové chování nazývá Kohák výběrovou náročností. Vybírat náročně znamená například to, že budeme požadovat čistou vodu, čisté ovzduší bez exhalátů,

---

<sup>65</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 80

<sup>66</sup> Kohák, E.: tamtéž, s. 81



zvýhodněnou veřejnou dopravu atd., a tím nám půjde o menší zatížení Země. Přesně v tomto momentě bychom měli být nároční. Radost ze života nám musí působit větší radost než radost z dalšího a dalšího hromadění majetku.

Pokud přijmeme Kohákovu argumentaci, musíme označit konzumerismus definitivně za bludný kruh, ze kterého musíme rychle vystoupit, jinak by naše společná budoucnost žádnou budoucnost nemusela mít. Prodává se v zásadě jen proto, že se kupuje, tedy spotřebovává, čímž dochází k hromadění zbytkového použitého materiálu, kterým zamořujeme svět. Časem ho nebudeme mít ani kam dát. Svoji roli by měla sehrát zvláště osvěta, aby si lidstvo vůbec uvědomilo, že se nachází uprostřed problému, který je nutné aktivně řešit.

Vedle etiky bázně boží a etiky vznešeného lidství hovoří Kohák o „*etice úcty k životu*“<sup>67</sup>. Tato etika měla vycházet z toho, že člověk je fascinován tím, co ho obklopuje, tedy přírodou. Jedná se v zásadě o stejné zásady jako u biocentrismu, kde shledáváme, že život je zdrojem smyslu a hodnoty. Fascinace by měla vycházet z vnímání přírody jako posvátné a vznešené. Jak ale autor dále uvádí, došlo s nástupem vědeckotechnické revoluce ke změně toho, co člověka fascinuje. Zájem se přesunul z vnímání krásna v přírodě, na okouzlení novými technologiemi. Převládal názor, že svět člověku neslouží a tak je třeba ho přetvořit k obrazu svému, nebo ho dokonce zničit. Nástup vědy výrazně ovlivnil náhled na svět. Již v této době začaly vznikat první ochrannářské aktivity, které odmítaly přednostní zájem o technické vymoženosti. Důraz byl kladen na ochranu života, který vyjadřoval obecné dobro. Život je třeba zachovat, tak, aby byl plně prožit až do konce. Rovnoprávnost všech životů pak stanovuje biocentrismus, který odsuzuje představu jakékoliv druhové nadřazenosti. Morální zákon nám má jasně velet, že život, ať je jakýkoliv, je třeba ochránit v plné míře, neboť je v tomto světě tou nejvyšší hodnotou a nic jiného nad něj vyšší není.

S etikou úcty k životu souvisí tzv.: *etika Země*<sup>68</sup>, v níž již nejde pouze o úctu k životu samému, ale jde o potřebu úcty k předpokladům života. Zahrnuje zvláště prostředí, které je předpokladem pro výskyt všech druhů.

---

<sup>67</sup> Viz.: Kohák, E.: tamtéž, s. 86

<sup>68</sup> Viz.: Kohák, E.: tamtéž, s. 94

## 6.5 Současné rozborý ekologické krize

S odkazem na kanadského ekologa Neila Everndena Kohák zdůrazňuje, že „... člověk ve 20. století statečně vykazuje znaky exotického druhu. Nesmyslně se napadá, nesmyslně se přemnožuje, nesmyslně se přejídá: války, přelidnění a konzumní exploze naznačují, že jsme se stali exotickým druhem, tedy druhem odcizeným.“<sup>69</sup>

Soudobé rozborý ekologické krize hovoří o krizi odcizení a odlišné směry filosofické ekologie se liší v tom, jak vykládají lidské odcizení. Kohák připomíná tři koncepce: „hlubinnou“ ekologii, ochranářskou ekologii a morální ekologii.

První z výkladů odcizení, tzv. „hlubinná“ ekologie (či ekosofie) „...chápe přírodu jako přirozenost, a to především naši vlastní přirozenost.“<sup>70</sup> Podle této koncepce se jedná o odcizení od naší vlastní duše, od hlubinných kořenů našeho bytí. Člověk odmítá hloubku citů, nechápe, necítí, nevnímá, jen ovládá a využívá. Civilizace, kterou takový člověk vytváří „... nedovede cítit, vážit si, milovat – a je tedy dlouhodobě neschopna života. Dovede jen ovládat, a tím ničit všechno živé, přetvářet život na neživou surovinu.“<sup>71</sup> Pokud chceme najít odpověď na krizi odcizení, měli bychom najít cestu k hlubinným zdrojům našeho bytí, ke všemu, co je v nás hlubinné, poetické, citové. Právě důraz na iracionalitu je jedním z důvodů kritiky hlubinné ekologie.

Pochybování o argumentech hlubinné ekologie vedlo k tzv. ochranářské ekologii, k dalšímu výkladu odcizení, podle něhož „... základní odcizení není odcizení od přírody v mystickém hlubinném smyslu, nýbrž zcela konkrétně od živých tvorů, od světa přírodního života. Takové vysvětlení najdeme v tzv. ochranářské ekologii. Protože si člověk vytvořil svět umělých věcí, svět oceli a betonu, svět neživých věcí, které jsou produktem strojové výroby, stala se mu příroda něčím cizím a vzdáleným, mimo jiné i proto ji člověk zneužívá a ničí. K překonání takové situace je nutí naučit se žít v souladu se všemi živými systémy, ... obnovovat narušený rytmus života a vytvářet pro člověka udržitelné způsoby žití, které jsou slučitelné s harmonií přírody.“<sup>72</sup>

Vysvětloval-li první výklad příčiny ekologické krize z odcizení člověka od citu, druhý výklad pak z odcizení člověka od živé přírody, třetí výklad – tzv. morální

<sup>69</sup> Kohák, E.: Filosofická ekologie po dvaceti letech, In: Filosofický časopis č. 6., roč. 41., 1993, str. 938

<sup>70</sup> Kohák, E.: tamtéž, str. 939

<sup>71</sup> Kohák, E.: tamtéž, str. 939

<sup>72</sup> Kohák, E.: tamtéž, str. 941

ekologie vidí odcizení člověka od jeho morální odpovědnosti. Všichni prosazujeme svá práva, svou svobodu a společně s tím bychom měli pociťovat odpovědnost k přírodě. „Člověk tu nežije s pocitem, že příroda je něco cenného a že má povinnost omezit svoji potřebu prostě pro dobro přírody ... Ničí bezděky, protože tak přivykl svobodě, že zcela zapomněl na odpovědnost.“<sup>73</sup> V odcizení svobody od odpovědnosti můžeme hledat skutečnou příčinu ekologické krize.

## 6.6 Smysl filosofické ekologie

Při hledání smyslu filosofické ekologie vychází Kohák ze současné názorové různorodosti ekologického hnutí. Přitom v počátečních fázích, když ekologické hnutí vznikalo, byla situace jiná. Myšlenky byly jednoznačné, vyhraněné názory se téměř neobjevovaly. Názory o závislosti lidstva na přírodě, kterou naše civilizace ničí, a proto musíme přírodu začít ochraňovat, patří k tzv. nadšenecké fázi ekologického hnutí. Diagnóza kritické situace byla určena „ ... *pokud o ní lidstvo přesvědčíme, léčba už se najde.*“<sup>74</sup>

Při sdílení diagnózy, že lidstvo závisující na přírodě přírodu ničí, bylo potřebné najít v dnešním období řešení, jak změnit hodnotový systém civilizace tak, aby přestala ničit sebe sama.

Objevila se představa trvale udržitelného života: „ *Žít tak, aby naše nároky na přírodu nepřesahovaly možnosti její sebeobnovy.*“<sup>75</sup>

Některé názory zůstávaly antropocentrické, přesto zdůrazňovaly lidské povinnosti vůči přírodě. Pojem „dobro“ začal být spojován i s životem v nenarušené přírodě a novou hodnotou se stává dobrovolná skromnost. Budeme-li nadále považovat člověka za střed všeho nadřazeného, můžeme se vyvarovat našeho přístupu k přírodě. Takové pochybnosti měl překonat biocentrismus, který v souvislosti s přehodnocením hodnot preferuje společnost zaměřenou na ochranu našeho života.

Byla – li první fáze ekologického myšlení burcující, druhá fáze hledala možnosti a upřesňovala názory. „*Třetí fáze je náročnější. Vyžaduje hledání oné rozporuplné jednoty našich protikladů, z níž by mohl vzniknout nosnější hodnotový systém a trvale*

---

<sup>73</sup> Kohák, E.: tamtéž, str. 944

<sup>74</sup> Kohák, E.: O smysl filosofické ekologie, In.: Listy., č. 4., roč. XXVI., 1996, str. 62

<sup>75</sup> Kohák, E.: tamtéž, str. 63

*udržitelné lidské společenství.* “<sup>76</sup> Nemůžeme se pouze omezit na lidský život, všechno živé touží po životě. Proto potřebujeme nasměrovat civilizaci spotřeby k životu – taková změna je možná jen tam, kde se změní postoj jedinců. „*Záchrana života na Zemi je kruhová záležitost. Naštěstí to není kruh začarovaný.*“

Námi vnímaný současný svět popisuje Kohák jako svět zatracených věcí, kdy se průměrný člověk nesetkává již tak často s krásou přírody, není schopen vnímat svatost stvořeného světa. Člověk se tak stává hodnotou všech věcí, uděluje smysl a význam všemu kolem sebe. Svět je mu tak v podstatě k dispozici, má již pouze utilitární význam. „*Pramenem všech hodnot ve světě a přírodě již není Bůh, nýbrž lidé. ... V posledních generacích pak zapomínání na svět stvořený Bohem silně podpořila ta zkušenost, že se prudce změnilo a mění prostředí, v němž žijeme: ne již příroda a její dary, nýbrž lidské artefakty tvoří naše okolí. Primárním referentem našeho zakoušení už nejsou výtvoř Boží, nýbrž výtvoř lidské... Po tisíciletí žili lidé v přírodě a vnímali svět jako přítomnost Boha všude kolem sebe. Příslušník dnešní moderny žije ve světě vlastních produktů, a to s sebou nese i zapomenutí na Boží dary a zbytnění oblasti lidských účelů. Skutečnost pozbyla svatosti a jedině my lidé jsme zdrojem veškerého smyslu. Svět, do něhož vkládá smysl pouze člověk dle své libovůle, je světem absurdním... Svět totiž nepřestal být Božím světem, nýbrž jsme to my, kdo ztratili schopnost to vnímat.*“<sup>77</sup>

Krise moderního člověka netkví v nedostatku rozumnosti, nýbrž v tom, že jsme přesvědčeni o vlastní skvělosti a zapomínáme přitom na podřazenost Bohu, na podřazenost řádu přírody. Pro moderního člověka není problémem hledat tuto krásu v dnešním světě artefaktů, problémem je tuto přirozenost, krásu, nalézat. Bůh totiž stvořil svět krásný, čistý a zdravý a my nejsme schopni ho dnes takto nalézt.

Věci, které nás obklopují, se kterými žijeme, které získáváme bez velkého úsilí, bez lítosti odkládáme. Jen je využijeme a odložíme, respektive zahodíme. Tento způsob životního stylu je třeba změnit. Musíme obecně řečeno změnit způsob vztahu ke světu vytvářenému člověkem. „*Ohled a respekt si zaslouží nejen příroda, ale i vyprázdněná plechovka. Úctu a důstojnost mají všichni tito neživí účastníci společného světa a zaslouží si, aby byli jako smysluplní opatrování – třeba tím, že se s šetrivou péčí navrací*

---

<sup>76</sup> Kohák, E.: tamtéž, str. 64

<sup>77</sup> Palouš, R.: Kohákova morální ekologie. In: Filosofický časopis., č. 6., roč. XLI., 1993, s. 1022

do oběhu, aby byli opět poskytnuti životu, opět oživeni.“<sup>78</sup> Jednou zkrátka existují v našem světě, a proto se o ně musíme postarat.

## 6.7 Shrnutí

Erazim Kohák ve svých publikacích konstatuje, že jeho práce není výčtem odpovědí na dnes kladené dotazy. Stačí mu pouze, že poskytl správné otázky a poskytl suroviny pro možné odpovědi. Každý má myslet sám za sebe v rámci kolektivního dobra. Jeho pozitivní vztah a přístup k životu by měl být inspirujícím pro nás ostatní. Jak sám říká: „Miluji tuto Zemi činnou láskou v duchu apoštola Jakuba, raduji se ze všeho, co je a žije radostí schweitzerovskou, hrozím se svévolného ničení a marného zániku. Ekologickou etiku nechápu jako ideologii, nýbrž jako činnou odpověď na ohrožení a ničení života a Země. Za její účel považuji hledání způsobů šetrného, láskyplného a trvale udržitelného způsobu lidského pobývání lidí mezi sebou a obcování s mimolidským světem, a to jak na úrovni osobního života, tak na úrovni společnosti a lidstva jako celku. Aby všichni v míru žili. Také jsem přesvědčen, že systémové změny lze prosadit jen občanskou vůlí. Z toho vyplývají mé postoje a zájmy, od štítivého odporu k rasismu po úsilí o záchranu železnic, od úsilí o ekologicky šetrnou společnost po osobně šetrný způsob života. V tomto světě, ve kterém je tolik utrpení a bídy, přírodní i lidské, se nechci rozvalovat ve vile, či řídit se stokilometrovou rychlostí po betonové jizvě na krajině, vypouštět svým bližním do plic toxické exhaláty, přejíždět ježky a přehlížet přírodu. Připadal bych si vulgární. Řečeno heslem hnutí Greenpeace, chci žít lehce na Zemi.“<sup>79</sup> Text odsuzuje nesmyslnou spotřebu, spatřuje v ní kořen krize. Stále proto poukazuje na nutnost uvědomění si následků našeho chování. Potřebujeme osobní obnovu a hledání trvale udržitelného života na Zemi.

Kohák také považuje technokratické řešení ekologických problémů za nedostačující. Technokratické řešení zde znamená využití té nejvyspělejší techniky a nejlepších vědeckých znalostí k tomu, aby bylo zamezeno poškození života na Zemi. Odkazuje na nutnost vzniku občanské a politické vůle k záchraně Země a trvalé udržitelnosti života. Tedy ekologická etika, etické soužití se vším životem, který Kohák vnáší do ekologické filosofie, znamená takové chování, které není v rozporu s trvalou udržitelností života na Zemi.

---

<sup>78</sup> Palouš, R.: tamtéž, s. 1026

<sup>79</sup> Kohák, E.: Zelená svatozář. Slon, Praha 2006, s. 159

## 7. Environmentalismus v díle Josefa Šmajse

### 7.1 Život a dílo Josefa Šmajse

Josef Šmajš se narodil v roce 1938. Po maturitě na jedenáctileté střední škole vystudoval na Vojenské akademii v Brně strojní inženýrství (1969) a poté filosofii na tehdejší brněnské Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně (1972). Pedagogicky působil nejdříve na vojenské akademii, od roku 1979 na Filosofické fakultě UJEP. V současné době je Josef Šmajš profesorem filosofie (jmenován 1997). Na Filosofické fakultě a Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně přednáší problematiku ontologie, gnoseologie, otázky filosofie techniky a vztahu přírody a kultury. Spolupracuje s ekologickými organizacemi, s Ministerstvem životního prostředí České republiky, a své názory prezentuje nejenom v odborné literatuře, ale je i veden snahou o popularizaci vědy, proto je s jeho popularizačními články můžeme setkávat v denících (např. Mladá fronta Dnes), časopisech (Respekt, Reflex) i ve vysílání Českého rozhlasu. Filosofickou tematikou se zabývá dlouhodobě, zejména otázkami vztahu přírody a kultury, či filosofickými problémy evoluce. V roce 1994 napsal studii „Kultura proti přírodě“, která vyšla i v němčině a v angličtině. Za monografii „Ohrožená kultura“ získal v roce jejího vydání (1995) Cenu ministra životního prostředí. Anglický překlad této knihy vyšel v roce 1998, slovenský roku 2006. V roce napsal Josef Šmajš monografii „Drama evoluce“, spolu s Josefem Krobem pak spolupracoval na knize „Evoluční ontologie“ (2003), která má výkladový charakter a může sloužit i jako vysokoškolská učebnice. Josef Krob se v publikaci soustřeďuje na historické proměny ontologie, vysvětluje ontologii jako vztah filosofie a fyziky, Josef Šmajš zde mimo jiné rozvíjí svou hypotézu biofilní kultury. Pro světovou encyklopedii „Encyclopedia of Anthropology“ (nakladatelství Sage Publications) zpracoval v roce 2006 hesla „Culture“, „Nature“, „Technology“, „Environmental Philosophy“. Šmajšův originální koncept evoluční ontologie vyšel v Holandsku (nakladatelství Rodopi) v roce 2008 pod názvem „Evolutionary Ontology, Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture“. K popularizaci filosofické a evoluční problematiky napsal Šmajš knihy ekologických esejů „Filosofie psaná kurzívou“ (v roce 2003) a „Potřebujeme filosofii přežití?“ (v roce 2008).

## 7.2 Základní problémy evoluční ontologie

V šedesátých letech dvacátého století vzniklo vědomí krize životního prostředí, které bylo filosofií reflektováno zpočátku jako problém etický ve vazbě na axiologické souvislosti. *„Teprve později vzniká postupně snaha o vytvoření ontologických (metafyzických) základů nového žádoucího vztahu člověka k přírodě a životnímu prostředí. Jedním z pozoruhodných výsledků tohoto filosofického úsilí o uchopení základního problému současnosti i budoucnosti je u nás formulování evoluční ontologie, ke kterému zakladatelským způsobem přispěli brněnští filosofové Josef Šmajš a Josef Krob. Je to velký a v mnoha směrech nesporně inspirativní pokus o nové pojetí ontologie, který přináší nový kategoriální aparát a který také zásadním způsobem mění přístupy v dalších filosofických disciplínách. Získal si v krátké době řadu příznivců, je však současně odmítán a přehlížen.“*<sup>80</sup> Evoluční ontologie se pokouší navázat na ontologii tradiční, dál rozvíjí starší ontologická témata a kategorie, ale zároveň si od filosofické tradice udržuje záměrně odstup. Příčiny tohoto odstupu souvisejí s potřebou nového postoje filosofie ke skutečnosti. Ze samotného termínu „evoluční ontologie“ lze odvodit, že se zabývá systémy, strukturou, evolucí, procesy, tvořivostí, a to jak ve světě přírody, tak i kultury. V centru zájmu se neocitají kategorie jsoucno, bytí, podstata, jev, substance, nýbrž to jsou kategorie charakterizující evolučně ontologická témata: informace, dění, aktivita, paměť, uspořádanost. Evoluční ontologie *„...nehledá přitom jen odpovědi na trakční otázky, jak a z čeho se všechno skládá. Protože zjišťuje, že člověk jako druh vytvářením kultury porušuje pravidla spontánní ontické tvořivosti přirozené evoluce a stává se opoziční onticky tvořivou silou, pozemským malým bohem, klade otázky zcela nové: jakou ontickou skutečností je bytí lidské kultury, proč jedinečné přírodní bytí před expanzí kultury ustupuje, proč z viny člověka nevratným způsobem vzniká vzácná biotická informace. Nejsofistikovanější produkt a patrně i smysl přirozené pozemské evoluce?“*<sup>81</sup> Cílem koncepce evoluční ontologie je mimo jiné vymezování smyslu filosofie v soudobých souvislostech - představuje to požadavek nového uvažování o vztahu filosofie k přírodním vědám. Příroda není zkrátka taková, jak se nám jeví, ale zároveň není ani taková, jakou bychom ji chtěli mít. Příroda má svou

<sup>80</sup> Zouhar, J.: Úvodem. In: K otázkám dalšího rozvoje evoluční ontologie. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2004, s. 3

<sup>81</sup> Šmajš, J., Krob, J.: Evoluční ontologie. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2003, s. 7

neoddiskutovatelnou hodnotu, protože zde na Zemi vznikl život. Život je vykládán jako nejhodnotnější ontická vrstva vesmírné skutečnosti, jako plynoucí a vyvíjející se součást řádu bytí. Jiné postavení má kultura. Kultura je v koncepci Šmajse na základě vývojové analýzy z původního řádu světa vyčleňována. V rámci evoluční ontologie není řád kultury ani pokračováním, ani završením přirozené evoluce, nýbrž je protikladem přirozeného řádu a je zároveň i jeho ohrožením „Kultura je založena na vlastní specifické informaci a na zcela specifickém způsobu jejího čtení i zpředměťňování. Součástí tohoto čtení je i jistá dezinterpretace a zkreslování skutečnosti: zpředměťňování pak postrádá korigující zpětnou vazbu vůči prostředí. Kultura je tak již svým založením fenoménem vůči přírodě a tedy i vůči životu konkurenčním. Na základě své informační jinakosti je kultura podle Šmajse samostatným ontickým řádem, stojícím v opozici vůči řádu přirozenému. Je tedy potenciálním a tedy i veskrze aktuálním zdrojem krizí.“<sup>82</sup>

### 7.3 Přirozená (biotická) evoluce a kulturní evoluce

Přirozená evoluce a kulturní evoluce, jsou základní termíny užívané v díle Josefa Šmajse. V rámci přirozené evoluce se jedná o přirozenou přírodní tvořivost, ve které se nesetkáváme se zásahem z lidské strany. Člověk je jedním z jejích produktů. „V souhrnné formulaci lze říci, že přirozenou evoluci tvoří všechny větve divergentního vývojového procesu vesmíru. Jejím produktem je proto nejen bezpočet galaxií a hvězd (ve vesmíru je asi 100 miliard galaxií a v každé je asi 100 miliard hvězd), ale také uspořádanost dnešního vesmíru včetně biotické a biotické struktury Země.“<sup>83</sup> Tato evoluce je také časově postihnutelná, tedy měřitelná v čase. Kultura je souhrnem nebo výsledkem lidských činností, tedy umělým jevem. Kultura tvoří umělý organismus lidského společenství. Obsahuje sociokulturní informaci, jejíž struktura zahrnuje jak materiální kulturu (techniku, organizace), tak i společenskou činnost (hodnoty, komunikace, dělba práce) a tak se pomocí sociokulturní informace vytváří systém příslušné regionální kultury. (Tedy systémy platné v rámci prostorové diferenciaci. Za kulturu lze také považovat kulturní rostliny či domestikovaná zvířata, neboť vyžadují každodenní lidskou podporu a péči.) Původní regionální kultury byly převážně

<sup>82</sup> Jemelka, P.: O přírodě, civilizaci, historii a dalším. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2005, s. 36

<sup>83</sup> Šmajš, J.: Konflikt přirozené a kulturní evoluce, Masarykova univerzita v Brně, Brno 1997, s. 6



zemědělské, kdežto dnešní strategie vedou k zužitkování veškerého prostoru pro člověka, přitom tento prostor patřil přirozeně přírodě. Což samozřejmě ve svém důsledku narušuje systém životně důležitých přirozených pochodů. Šmajs uvádí příklad: v místech, kde jsou dnes pole, pastviny, dálnice či město, tam nemohou existovat původní ekosystémy, které tam byly předtím.

Kulturní evoluci lze brát též jako bezohlednou expanzi jednoho živočišného druhu se všemi svými doprovodnými jevy. Zásadním problémem je tak střet obou typů evolucí. Kulturní evoluce je závislá pouze na člověku, díky němuž v podstatě vznikla a díky němuž se též rozpíná. Lidstvo však zasahuje do přirozené evoluce. Bez přirozené evoluce není možno rozvíjet další život organismů. Vzhledem k rozpínavosti kulturní evoluce ubývá tzv.: *přirozené informace*, která slouží jako paměť nutná pro další rozvoj života na Zemi. Šmajs ve svých dílech nabádá k tomu, abychom se vyvarovali další rozpínavosti kultury, proti křehké přírodě, která má svůj vnitřní řád a uspořádanost, na kterých stojí od počátku své existence.

Šmajs upozorňuje na to, jak se postupně svět stává uspořádanějším celkem. Na počátku vzniku vesmíru byla tato uspořádanost nejnižší, postupně vznikaly stále složitější celky. „*Příroda není ani taková, jakou ji člověku spontánně zprostředkuje jeho přirozená nervová výbava – biologicky nastavené smysly a zdravý rozum, ale ani taková, jakou ji představuje filosofie omezená na soubor přírodovědeckých poznatků dnešní školy. I přes obdivuhodnou vnějškovou rozmanitost je pozemská i vesmírná příroda uspořádána jednotlivým způsobem: existuje v ní jeden univerzální přirozený řád, který zahrnuje i člověka jako přírodní bytost. Ba co víc, dosud poznáný vesmír je gigantickým evolučním procesem, rozlehlou, nedokončenou stavbou. Samovolně se nejen rozpíná a ochlazuje, nýbrž také spontánně strukturuje. Je jakoby obrovským herakleitovským tokem energie, látky a uspořádanosti po pomyslném termodynamickém spádu, tj. Možná i směrem k tepelné smrti a rozpadu všech struktur, ale zároveň projevuje překvapivou protisměrnou schopnost samoorganizace, má inherentní vlastnost vytvářet organizované struktury, udržovat je a rozvíjet*“<sup>84</sup>. V rámci vzniku složitějších celků lze pohlížet na svět jako provázaný celek, který je ohrožen v případě, že dojde k narušení jakékoliv jeho jednotlivé části.

---

<sup>84</sup> Šmajs, J.: Drama evoluce, Hynek, Praha 2000, s. 12

Výše jmenované postupně se rozvíjející struktury mají podle Šmajse svou evoluci, která byla původně přirozenou biotickou evolucí. „*Spontánní, biotická evoluce, trvající téměř čtyři miliardy let, dokázala tedy „přepracovat“ a do živých systémů začlenit značnou část struktur abiotického zemského povrchu. Ale nejen to: „akumulovala“ vlastní historii. Vytvořila největší pozemskou přirozenou paměť vůbec – lidmi dosud nepoznanou a nedoceněnou uspořádanost a rozmanitost života... Vytvořila totiž dokonalý biotický nosič lidského vědomí – mozek, „hardware“ konstitutivní informační báze kultury. Biologické druhy nejsou tedy pouhými taxonomickými jednotkami našeho teoretického zkoumání přírody. „Jsou produkty evoluce, nikoli lidské mysli.“ Tvoří je přísně informačně předepsané ontické struktury samovolně se strukturující biosféry.*“<sup>85</sup>

Kulturní evoluce je vlastně ontická tvořivost člověka se svou kulturní informací, která se nese společně s jeho prvním výskytem na Zemi. Rozdíl mezi kulturní a přirozenou evolucí je závislý na nositeli. Je-li jím příroda (biotická, přirozená evoluce), či člověk (kulturní evoluce). Z důvodu expanze kulturní evoluce, která výrazně omezuje a poškozuje biosféru, se ocitáme jako lidstvo v nebezpečí. Kultura se rozvíjí a svým působením nově utváří povrch Země, který výrazně omezuje existenci původních ekosystémů. Tím vyvolává destrukci a entropii. Zánik života na Zemi se tak v mnohém ohledu jeví jako nevyhnutelný, z hlediska delší časové perspektivy. Člověk je brán z hlediska přirozené evoluce jako postradatelný vývojový článek, jeho zánik by pro Zemi žádnou katastrofu neznamenal. Právě z tohoto důvodu se autor obává o existenci lidského druhu. Poukazuje na nutnost vyššího zájmu o svět kolem nás, aby naše existence neustále nespěla k zániku. Zánik jak sám říká, lze sice jednou očekávat, ale nemusíme ho nyní svojí činností, respektive nečinností, urychlovat. Jak autor shrnuje: „*skutečný ontický*“<sup>86</sup> *rozpor vzniká až mezi přirozenými živými systémy a systémy kulturními, až mezi přírodou a kulturou, mezi biosférou a technosférou.*“<sup>87</sup>

Z vývojového hlediska lze přírodu považovat za starší systém než systém kultury. Člověk svou kulturní evolucí poznamenal přírodní svět, který je nyní nucen

<sup>85</sup> Šmajš, J.: tamtéž, s. 15, 16

<sup>86</sup> Ontický a ontologický je nutné důsledně v textech Josefa Šmajse odlišovat. Adjektivem ontický označuje fyzické struktury, procesy a systémy, které sice známe jen prostřednictvím interpretace, o nichž ale spolehlivě víme, že existují. Ontologické struktury jsou pak koncepty a způsoby teoretické rekonstrukce skutečnosti. Šmajš, J., *Drama evoluce*, Hynek, Praha 2000, s. 12

<sup>87</sup> Šmajš, J.: *Filosofie psaná kurzívou*, Doplněk, Brno 2003, s. 11

ustupovat a bránit se. Ekologická krize ze Šmajsova pohledu spočívá především ale v ohrožení kultury (civilizace samé), právě tím, že je ohrožen mateřský systém přírody. Redukce přírody znamená ohrožení života obecně, tedy následně i kultury. Právě proto, že kultura vzniká tak, že expanzivně nahradí či poškodí původní přírodní uspořádanost. Původní ekosystémy v podobě rostlin, živočichů, mikroorganismů, žijících si přirozeně bez lidského zasahování, bez potřeb neobnovitelných zdrojů, nahradily silnice, továrny, lidská sídla, zemědělská pole atd. Kultura je obecně evolučně nižší a přírodě podřízená. Je to mladá struktura, závislá na člověku a stavu biosféry. Přírodu poškozujeme, protože je strukturně jednodušší, energeticky mnohem náročnější a celkově odlišně orientována. „*Tím, že příroda byla důležitým zdrojem bohatství, tradiční politika nepřekážela v jejím vykořisťování, jež umožňovala vyspělá technologie. Podporovala extenzivní růst kultury, získávání nových území, podnikání, volný obchod a konzumaci všech dostupných přírodních zdrojů. Nepřipouštěla si otázku konečnosti Země, ani otázku principiální závislosti kultury na přírodě.*“<sup>88</sup> Příroda se nechala vykořisťovat, stala se naším „otrokem“ i když nám je nadřazená. Naše ekonomické zájmy vytlačily veškeré jiné možné zájmy. Jak bychom měli získat zpět její důvěru, jak nastolit zdravý způsob spoluzití kultury a přírody, to jsou otázky, které se jeví jako nezodpověditelné.

V dnešní globální kultuře ničí přírodu i lidé, kteří tyto tendence za normálních okolností nemají, přesto však ničí. Jedná se o důsledky blahobytného života, o dnešní technologie, o konzum, dopravu, způsob života i populační růst. Poslední ze jmenovaných bodů sem řadí nejen vyspělou část světa, ale i země zaostalé a chudé. Tedy celosvětový problém populační exploze. Nynější globální společnost si rozdělila svět a řídí ho, stejně tak řídí i naše myšlení od narození. Tedy slovy autora, jsme s ní spjati, nejsme už dávno lovci a sběrači, ale jsme místně spojeni s problémem, před kterým nelze utéci, nelze se přemístit na jiné místo a začít znovu. Tím že budeme něco násilně vracet zpátky, přírodu také nezachráníme, ale naopak jí pomůžeme, pokud budeme využívat dosavadních poznatků, které se vytvořili během dlouhé doby kulturní evoluce. Autor zde neměl na mysli pouze systém vzdělávání lidstva, ale především chce poukázat na výzvu pro nově vznikající ekologickou politiku. Kultura se po jejím zásahu musí stát kulturou biofilní, tedy musí umět nahrazovat svá jednání takovým způsobem, který nebude v rozporu s přirozenou evolucí. Tedy nebude narušovat a nebude

---

<sup>88</sup> Šmajš, J.: tamtéž, s. 13

zasahovat do přirozených přírodních procesů. To je prozatím náplň existujících ekologických hnutí a aktivistů, kteří brání stavbám atomových elektráren, dálnic, ničení ekosystémů, kácení deštných pralesů. Usilují o skromný život, na kterém ukazují konzumně se chovající společnosti přirozenost, která je přírodě vlastní.

V tomto případě tak nejde pouze o to, demonstrovat na jednom konci světa za práva druhého konce světa. Pokud si na jedné straně jsou schopni jedinci uvědomovat problémy, ve kterých se nacházejí jiní, je třeba globálního myšlenkového přístupu k tomu, aby došlo k nápravě v celosvětovém měřítku. Lidé na jednom konci planety musí sdílet stejné názory ohledně celosvětové problematiky stejně jako lidé na druhém konci. Myšlení založené na stejných „biofilních“ základech může vyústit v pozitivní řešení. Myšlenková jednota musí nejprve vycházet v teritoriálním rámci, ze kterého následně přechází do celosvětového rámce.

Klasická ontologie po staletí řeší, z čeho a jak svět vzniká, z čeho se skládá, co je jeho podstatou...*Evoluční ontologie se snaží uchopit svět nejen ve statické fenotypové podobě věcí, dobře postižitelných biologicky nastavenou fenotypovou soustavou člověka, ale především v jeho skryté vnitřní dynamice a struktuře, tj. v jeho systémovém uspořádání a fungování, v procesu jeho evoluce. Ve snaze korigovat iluze zdravého rozumu, novověké vědy i tradiční ontologie, tj. podat realitě odpovídající pojetí skutečnosti, odmítá eleatskou koncepci stálého a neměnného bytí. Navazuje naopak na filosofickou tradici dění, zahájenou Hérakleitem, která pro nízký stupeň rozvoje teoretického poznání nemohla být nikdy náležitě filosoficky strukturována, rozvedena a zpřesněna.*<sup>89</sup> Evoluční ontologie se pokouší vytvořit nový obraz světa a člověka. Nejen z fyzikálního a biologického hlediska, je to onticky tvořivá aktivita přírodní i kulturní. Charakterizuje člověka se všemi jeho vrozenými charakteristikami, bytostí sebereflexivní, morální, schopné lásky a nalézání smyslu. *„Tradiční charakteristiky člověka se na pozadí jeho biologického původu a sociokulturní evoluce snaží tato ontologie lépe objasnit a zpřesnit. Ukazuje, že morálka a racionalita, jejichž základ převzali naši předkové od primátů, nejsou pouze či primárně geneticky fixovanými vlastnostmi individua, ale že jsou to také nové atributy kulturního systému - prvky jeho pro přírodu neznámé konstitutivní informace.*<sup>90</sup> Člověk je jediným dalším ontotvorným jedincem v opozici vůči přirozené evoluci. Způsob jeho ontogenetického poznávání

<sup>89</sup> Šmajs, J.: Drama evoluce, Hynek, Praha 2000, s. 31

<sup>90</sup> Šmajs, J.: tamtéž, Hynek, Praha 2000, s. 33

světa, jakožto hlavního poznávacího smyslu, je dezinterpretováno, neboť je společně i fylogeneticky vlastní všem ostatním živočichům, nejen člověku. V tom je nesoulad mezi tradiční a ontologickou evolucí.

Je-li kulturní evoluce příčinou dnešního stavu světa, pak vyvstává podle Josefa Šmajse požadavek nové ontologie, která bude reflektovat nynější problémy. *„Kulturní evoluce již modifikovala téměř celý povrch zeměkoule; krajinu, ekosystémy i místní klima; vytvořila prostorově rozsáhlá lidská sídla, průmyslové zóny, betonové a asfaltové plochy, síť komunikací, produktivní i spotřební techniku; na konečném zemském povrchu obsadila místo, které původně patřilo pouze živým systémům. A protože žádná teoretická disciplína příčiny ani důsledky této dramatické proměny v jejím celku reflektovat nemůže, dospěli jsme k přesvědčení, že ve fázi globální kultury se předmětem filosofické ontologie musí stát kulturou přetížená planeta Země. V souvislosti s další očekávanou expanzí kultury bude totiž ubývat vzácné přírodní bytí, ontologie patrně ztratí svůj původní smysl individuální kultivační a útěšný, a naopak bude nucena řešit složité úkoly kulturně existenciální.“*<sup>91</sup>

Evoluční ontologie hledá východiska protipřírodního působení kultury, v níž hlavní roli hraje člověk, díky kterému se kultura na Zemi vůbec objevila. Nicméně je to lidská biologická přirozenost, kterou příroda takto kdysi sama formovala. Proto je změna složitá. Přirozenost našeho chování je v nás mnoho tisíce let zakódována samotnou přirozenou biologickou evolucí. Nicméně můžeme se pokusit změnit strukturu protipřírodní informace ontické povahy kultury. Změna její vnitřní konstitutivní informace, která právě již kdysi postavila kulturu proti přírodě. *„Evolučně ontologická reflexe skutečnosti proto ukazuje, že člověk i dnes systémově náleží do biosféry a že ekologická krize nemůže být rozporem člověka s přírodou: přírody s lidskou přirozeností. Lidskou biologickou přirozeností, z níž vyrostla i útočná adaptivní strategie kultury, formovala už kdysi dávno sama příroda. Tuto přirozenost ... která se vyvíjela stovky tisíc let a která stále hluboce ovlivňuje rozvoj kultury, změnit nemůžeme ani nesmíme. A tak to jediné, o co se můžeme pokusit, je změna protipřírodní ontické povahy kultury, změna její vnitřní konstitutivní informace, která kdysi postavila kulturu proti přírodě.“*<sup>92</sup>

---

<sup>91</sup> Šmajš, J., Krob, J.: Evoluční ontologie. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2003, s. 113

<sup>92</sup> Šmajš, J., Krob, J.: tamtéž, s. 119

Nová ontologie má tak jiné nové úkoly. „*Poprvé v dějinách filosofie musí ontologie zkoumat také to, jakým ontickým jsouncem je Země, její biosféra i člověk jako živočišný druh. Musí se zabývat otázkou, jaký rozsah a jakou ontickou strukturu by měla mít kultura, aby mohla lidi kultivovat a současně neubližovala životu, na jehož vysoké úrovni rozmanitosti (biodiverzité) prostřednictvím člověka existenčně závisí. Ontologie má také poprvé zkoumat, co bychom my lidé, mohli udělat, abych zde na Zemi – po svůj biologicky vyměřený čas – spolu s podobně omezenými druhy přežili.*“<sup>93</sup> Evoluční ontologii tak lze charakterizovat i tak, že „*představuje totiž přístup, který se snaží uchopit bytí v souladu s nejnovějším vědeckým poznáním.*“<sup>94</sup> Je tak schopná reflektovat a všítat si nových poznatků při změnách v současnosti. Zkrátka je schopná reflektovat skutečnost, tedy problém současný, dvou proti sobě jdoucích evolučních procesů kulturního a přirozeného.

Evoluční ontologie se zabývá omezením prostorové expanze kultury proti přírodě. Chce navracet tradiční přírodní hodnoty a odnaučit člověka hledět na přírodu antropocentricky. Cílem je předvést filosofickou reflexi dnešních problémů. „*Nová evoluční ontologie překračuje rámec tradiční filosofické moudrosti a usiluje o teoretickou diagnózu ekologicky ohrožené kultury.*“<sup>95</sup>

## 7.4 Filosofie přežití

„*My lidé jednáme se Zemí, jako by nám patřila, jako by nebyla svébytná, jako by nenáležela k vesmíru a neměla v jeho rámci svou vlastní subjektivitu. Přiznáváme-li však subjektivitu člověku, jak ji vůbec můžeme upírat systému, který člověka předpoklady jeho subjektivity vytvořil?*“<sup>96</sup> Z této výchozí úvahy formuluje Šmajs tzv. hlavní hříchy civilizovaného člověka: 1. teoretický, etický, estetický antropocentrismus, 2. stále větší odcizení mladých lidí přírodě, 3. přístup k Zemi jako k lidskému vlastnictví, 4. charakter vědy, výchovy a vzdělání má protipřírodní orientaci (ta není na první pohled zřejmá, je skrytá), 5. nedocenění obecného kritického myšlení, důraz na vědění, které svými aplikacemi přináší zisk, majetek, moc, 6. záměrné nedocenění váhy

<sup>93</sup> Šmajs, J., Krob, J.: tamtéž, s. 121

<sup>94</sup> Šmajs, J., Krob, J.: tamtéž, s. 121

<sup>95</sup> Šmajs, J.: Ohrožená kultura, Hynek, Praha 1997, s. 31

<sup>96</sup> Šmajs, J.: Potřebujeme filosofii přežití? Doplněk, Brno 2008, s. 19

a významu filosofie, která upozorňuje na nenahraditelnost přírody, 7. orientace společnosti na ekonomický růst a konzum.<sup>97</sup> Z těchto sedmi bodů zdůrazňuje Šmajš tři nejdůležitější, které označuje jako společné jmenovatele. Prvním z nich jsou nevratné ztráty informací. V čem spočívají? Člověk má svou činností odpovědnost a zároveň i vinu za ztrátu přirozeného domova a životních podmínek mnoha jiných forem života. „Vedou k nevratné ztrátě informace zpředmětněné a zapsané v živých systémech. Znamenají snižování hladiny přirozené informace ... způsobují nenahraditelnou ztrátu informace (uspořádanosti), která je ve své zpředmětněné podobě jediným předmětem studia všech nynějších přírodních věd.“<sup>98</sup> Výrazně radikální a nekompromisní je Šmajš při charakteristice současného vzdělání a současné výchovy, protože je označuje jako protipřírodně orientované. Podle jeho názoru se žáci a studenti při studiu nedovědí informace o tom, jak a z čeho vznikají přirozené struktury, jak se mění a vyvíjejí, nevědí, co je příčinou evoluce a co ji produkuje. Ve výuce přírodních věd jsou opomíjeny informace o tom, že evoluce nemůže vytvářet ani látku, ani energii, ale pouze uspořádané struktury a systémy. Charakter školního vzdělávání „...učí žáky přírodu ovládat, nikoli chápat, respektovat a obdivovat...“<sup>99</sup> I když Šmajš podrobně nerozebírá současné aktuální školní vzdělávací programy, přeci jenom vidí určitý pozitivní aspekt v tom, že si žáci začínají uvědomovat, že pouze v umělém prostředí člověk žít nemůže. Je to podle něho i proto, že paradigma vědy se posouvá směrem k biologii a k vědám o kultuře. Je potřebné zdůrazňovat, že lidská společnost svým vývojem sice vytváří kulturní uspořádanost, ale ničí uspořádanost přirozenou, a tím i ničí biosféru. Na tento druhý společný jmenovatel navazuje jmenovatel třetí, který souvisí s pokračujícím odcizováním člověka přírodě a je postaven na potřebě obnovy citového vztahu dětí, mladých lidí i dospělých k přírodě a krajině. Šmajš reaguje na aktuální informace, které upozorňují na to, že poprvé vyrůstá mladá generace, která zná přírodu pouze z masových médií. Zvláště ve městech se u dětí ztrácí přímý kontakt s přírodou, proto nemají možnost vidět a zažít, jak příroda funguje. I takovou zdánlivou samozřejmost jako je průběžné celoroční sledování chovu zvířat, pěstování obilí, obdělávání půdy znají děti zprostředkovaně z knih, z médií, zejména ze sledování internetu. Šmajš považuje takový způsob života za velikou chybu, protože i touto cestou

<sup>97</sup> Srv. Šmajš, J.: 7 smrtelných hříchů člověka. MF Dnes, 18. 10. 2008, s. D7

<sup>98</sup> Šmajš, J.: tamtéž, s. D7

<sup>99</sup> Šmajš, J.: tamtéž s. D7

se narušuje vztah člověka k přírodě. „*Nemohou zakoušet normální fyzickou námahu, pobyt a práci s rodiči ve volné přírodě, přírodní harmonii a krásu, nemohou se obdivovat tomu, co je nejsložitější a nejhodnotnější, protože to člověk nevytvořil a při poškození nedokáže obnovit.*“<sup>100</sup>

Konflikt přírody a kultury tematizuje evoluční ontologie, zabývající se střetem lidské kultury se Zemí, se živými systémy, s biosférou. Je-li nynější krize také krizí lidské racionality a vzdělání, jak vyplývá z formulace sedmi hříchů člověka vůči přírodě (viz předchozí text), pak je také potřeba si všimnout nové základní otázky, která by orientovala současné filosofické, vědecké i každodenní poznání: „*Jak vytvářet kulturu slučitelnou s člověkem i se Zemí, jak budovat kulturu dlouhodobě možnou, kulturu biofilní?*“<sup>101</sup> Nynější krize je také krizí tradiční demokracie a politiky. „*Také z tohoto důvodu, možná že jen dočasně, by dnes měli odpovědnost za Zemi kompetentně uvažující filosofové.*“<sup>102</sup> Existenciální zájmy obou onticky opozičních systémů, a sice přírody a kultury, v konfliktu kultury s přírodou, by měli být schopni formulovat právě filosofové. Podle koncepce filosofie přežití nemůže být filosof v epoše konfliktu kultury s přírodou ekologicky neutrální, ale musí zaujmout zřetelné a jasné stanovisko proti současné spotřební civilizaci, proti všem globalizačním trendům a procesům, které stupňují tlak na přírodu. „*Chce-li dostát své cti filosofa a důsledně hájit lidské zájmy, měl by se jakoby v rozporu s celou dosavadní tradicí, postavit na stranu Země.*“<sup>103</sup> Josef Šmajš v této souvislosti formuluje takzvanou nájemní smlouvu se Zemí, jejíž text byl poprvé uveřejněn v roce 2004, následná rozsáhlejší diskuse k němu pak proběhla v roce 2005 na stránkách Filosofického časopisu. Název této Šmajsovy stati má samozřejmě metaforický charakter, stat' samotná obsahuje sedm bodů, které zahrnují některá známá Šmajsova filosofická zjištění o konfliktu člověka a lidské kultury se Zemí, nově formulované výzvy směrem k politikům a k celé široké veřejnosti ohledně šetrného vztahu k Zemi. „*Abychom předčasně nevyhynuli, potřebujeme expanzi kultury zastavit, uzavřít nájemní smlouvu se Zemí.*“<sup>104</sup> Pokud bychom měli stručně vymežit základní teze nájemní smlouvy se Zemí, pak bychom neměli opomenout tyto základní body: 1. Lidé jsou dočasnými nájemníky Země, která je v naší galaxii zřejmě jedinou živou planetou.

---

<sup>100</sup> Šmajš, J.: tamtéž s. D7

<sup>101</sup> Šmajš, J.: Potřebujeme filosofii přežití? Doplněk, Brno 2008, s. 7

<sup>102</sup> Šmajš, J.: tamtéž, s. 18

<sup>103</sup> Šmajš, J.: tamtéž, s. 17

<sup>104</sup> Šmajš, J.: tamtéž, s. 99



2. Kulturní činnost člověka způsobuje vymírání biologických druhů, které obsahují přirozenou informaci. Každá ztráta biologického druhu je také výraznou ztrátou informací. 3. Kultura je planetárním výtvozem člověka jako druhu. 4. Konflikt kultury s přírodou nemůže zničit přírodu, nýbrž kulturu. 5. Struktura a obsah školního vzdělávání jsou znehodnoceny globalizovanou kulturou. 6. Synonymem lidského vzestupu byl po staletí technický pokrok - nyní se stává hrozbou tohoto vzestupu. 7. Člověk je poprvé odpovědný za svou druhovou existenci.<sup>105</sup>

## 7.5 Informace kulturní a přirozená

Souhrnně tak lze označit paměť systému, která je v rámci určitých podmínek nesena dále. „*Kategorií informace rozumíme především objektivně existující obsah paměti systému, jeho integrující a konstitutivní agens. Informaci, podobně jako uspořádanost či paměť v širším smyslu, považujeme za hlavní produkt (smysl) evoluce. Důsledně přitom rozlišujeme informaci přirozenou, vytvořenou přirozenou evolucí a informaci sociokulturní. Důvodem rozlišení je ontický statut kultury, jiný obsah a jiná ontická role sociokulturní informace: po případném zániku člověka jako druhu by totiž přirozená evoluce nemohla sociokulturní informaci – volnou ani vázanou v kulturních strukturách – převzít a pozitivně rozvíjet.*“<sup>106</sup>

Informace, jak autor poznamenává, je určitý paměťový záznam, který se nese s celým systémem od počátku jeho vzniku. Kultura je možná jen díky vlastní vnitřní informaci, duchovní kultuře, která se nese spolu s paměťovou strukturou, nicméně jak již bylo řečeno, že kulturní evoluce je možná jen díky přirozenému rozvoji přirozené evoluce, stejně tak je i možno uchovat a šířit informaci kulturní, jen za předpokladu podmínek, které umožňují existenci přirozené informace. Kulturní informace je však rozvíjena rychleji, než přirozená informace, což také vyplývá z toho, že kulturní evoluce se rozvíjí také mnohem rychleji, než evoluce přirozená. Přitom sociokulturní informace vznikla mnohem déle, se vznikem lidského druhu.

Pojem informace lze také dle Šmajse blíže charakterizovat z našeho hlediska jako: poznatek, zpráva, smysl zprávy, též odkazuje k pojmům paměť, struktura uspořádanost. Informace je brána jako zpráva vysílaná, přijímaná i zpracovávaná.

<sup>105</sup> Srv.: Šmajš, J.: Potřebujeme filosofii přežití? Doplněk, Brno 2008, s. 99, 100

<sup>106</sup> Šmajš, J., Krob, J.: Evoluční ontologie. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2003, s. 127

Přirozenou strukturní informaci tedy nacházíme v rámci obsahu genetické paměti systému. Slouží jako její podpůrný systém, díky kterému se skrz systém informace nese. Z toho Šmajs v textu dále dělí základní sémantickou přirozenou informaci (epigenetická), která je ukládána v centrální nervové soustavě živočichů, je přenášena nepřímo, prostřednictvím ekosystémů a informaci genetickou, která se nese přímým dědičným způsobem. (Zapsána v nukleových kyselinách dvojité šroubovice.) Přirozená informace, je díky významu, který jí dal člověk rozvojem jeho duchovní kultury významná, neboť se ji naučil kódovat, na rozdíl od ostatních živočichů. Člověku je užitečná, zejména protože umožňuje učení a sebezáchovu. Přináší podněty z vnějšku, které jedinec potřebuje pro uspokojení svých potřeb. Pro záměrné přizpůsobování okolního prostředí byl člověk obdařen adaptativní účinnou protipřírodní strategií. Proto je člověk tak přizpůsobivý vnějším podmínkách, tzn.: že přežije kdekoliv, protože je na to předem připraven. Takto byl člověku umožněn rychlý kulturní vzestup. To je také důvod, že člověk svoji kulturou přesahuje přírodu, které ubírá přirozený prostor a ohrožuje ji.

Při shrnutí základních fakt tak docházíme k následujícímu: informace kulturní, jako umělý systém, umožňuje kulturu. Vznikla modifikací informace přirozené, jak už bylo řečeno. Přenáší se v rámci lidských struktur, umělými formami. Tento systém informace, na rozdíl od informace přirozené, nevyrostl z abiotických a biotických podmínek Země, tudíž je třeba o něj pečovat, pokud chceme, byl i dále přenášen spolu s lidským pokolením. Veškerá kultura má smysl pouze skrze člověka, není-li jeho faktor přítomen, není třeba ani jakékoliv formy kultury. Proto tedy, nebude-li člověk, není třeba ani kultury, příroda a přirozená informace tu mohou existovat i bez něho. Z tohoto důvodu se také ukazuje, že neexistence člověka na Zemi s přírodou nic neudělá. Naopak mohla by se tak rozvíjet přirozenějším a zdravějším způsobem. Díky nenarušeným ekosystémům by nedocházelo k neustálému přemnožování nebo ohrožování druhů, nevymíraly by zbytečně po zásazích lidskou činností a měly by dostatek prostoru pro svůj úspěšný rozvoj, pro svoji přirozenou evoluci.

## 7.6 Shrnutí

Podle Josefa Šmajse si musíme uvědomit, že co jednou vzniklo, má také svoji nepochybnou konečnost. Proto naše působení na této planetě je časově vymezeno, nicméně se můžeme podílet na rychlejším odchodu nebo naopak přizpůsobit své chování, hodnoty a morálku vyššímu principu přirozené evoluce, díky které jsme se objevili na Zemi. „*V dnešním ekologické krizi není však přiměřená představa o evoluci otázkou čistě akademickou. Snažíme se ukázat, že hledisko evoluce je klíčem k pochopení i řešení krize a že podstata evoluce by měla veřejnosti vysvětlovat právě filosofie. Potřeba demokratického politického řešení krize totiž klade, a to i na řadové občany, požadavek ovládnutí nezbytného kosmologického a biologického minima – povědomí obrysu evoluční ontologie. O osudech ekologicky ohrožené kultury bude totiž kromě jiného rozhodovat úroveň obecné světonázorové vzdělanosti lidí, jejich schopnost rozpoznat závažnost globálního ekologického konfliktu a přijmout jiný obraz světa, jiné hodnoty.*“<sup>107</sup>

V každém případě si musíme nutně uvědomit, že nižší celky tvoří mnohdy důležitější základ pro vyšší celky. Z hlediska antropocentrického jsou vyšší celky závislé na nižších celcích. Musíme respektovat přirozenou ontotvornou evoluci Země, zvláště biosféry, jako staršího a svébytného systému hostitelské povahy vůči opoziční evoluční tvořivosti mladšího, na přírodě závislého, systému kultury.

Šmajsova evoluční otologie pojímá člověka a svět jako strukturu novou, onticky tvořivou, tedy aktivitu přírodní i kulturní. Nicméně nám musí záležet na možnostech, jak omezovat expanzi protipřírodní umělé kulturní evoluce, která je časem schopna pohltnout přirozené evoluční děje. Biosféra je jediným samostatným systémem umožňujícím evoluci, ostatní prvky, subsystemy, jedinci, populace i kultura jsou na ní závislé. Podléhají rytmu dočasného jsoucna, tedy vznikají, rozvíjí se a zanikají.

Jak uvádí J. Šmajš naděje se z tohoto hlediska jeví ve dvou oblastech, a sice naturalizací výroby, materiální kultury, techniky a lidských sídel a též ve sféře naturalizace lidské ontogeneze, vzdělávání a životního způsobu lidí. Současně uvádí, že i malá část ekologicky vnímavé veřejnosti však již dnes může vyvolat tlak, který by si vynutil legislativní změnu. Nicméně neustále je třeba ekologické přestavby společnosti.

---

<sup>107</sup> Šmajš, J.: Drama evoluce, Hynek, Praha 2000, s. 76

Ale v dnešním světě, ve kterém existuje tolik politických napětí a žije zde tolik rozdílných kultur, je takřka nadlidským úkolem k této transformaci jakkoliv přispět.

Základem pro rozvoj biofilní kultury se může stát provázanost různých vědních oborů a společenskovedních disciplín, ve kterých bude docházet k otevřené veřejné komunikaci. To zapříčiní i větší znalosti v laické veřejnosti a více lidí si uvědomí problematiku současného světa. Je nutné si uvědomit, že změna je více než nutná v co nejkratším časovém horizontu. Není ohrožena jen příroda, ale je ohrožena především kultura, v jejímž středu stojí člověk, který se může stát konečným.

## **Závěr**

Tato práce se zabývá tématem, které se v současné době stalo velice aktuálním. Environmentalismus - problematika vztahu člověka a světa, je fenoménem doby konce 20. století a století současného. Důvody, které jsou příčinou dnešních problémů, v současné době řeší nejen odborná, ale i laická veřejnost. Přímá řešení tato práce samozřejmě nepřináší, jde především o reflexi filosofickou, která má sloužit především k zamyšlení.

Cílem práce nebylo vyložit veškeré možné provázanosti a souvislosti v rámci problematiky environmentalismu, nýbrž představit některé významné inspirativní zdroje, které předcházely jeho formování a také samotný environmentalismus a jeho význam pro současnost. V rámci kapitol, kdy zpracováváme dva významné současné autory Erazima Koháka a Josefa Šmajse, jde o významnou reflexi současné situace. Každý se věnuje problematice z jiného hlediska. Erazim Kohák představuje problémy, které v současné společenské situaci existují, a v rámci možností navrhuje i alternativy pro náš „zdravější“ přístup k okolnímu světu, ve kterém preferuje chování v rámci trvalé udržitelnosti. Josef Šmajš upřednostňuje nový filosofický přístup, který by oživil uvažování společnosti v těchto oblastech. Jeho koncepce nové evoluční ontologie nabádá k novým přístupům společnosti, respektive kultury, k přírodě. Jeho koncepce nabízí především teoretická východiska, kterými by se měla dnešní společnost zabývat. Z tohoto hlediska upřednostňujeme myšlenky Erazima Koháka. Především jde o jeho reflexi společnosti, na které si, každý může uvědomit, kde přesně ve svém chování dělá chybu a nejedná správně.

Reflexe jednotlivých inspiračních směrů je teoretickým příspěvkem k tématu environmentalismu. Všechny směry se vyznačují především tím, že reflektují působení vnějších faktorů na vývin, respektive život jedince. Každý svým specifickým způsobem, přesto v tomto bodě se shodujícím. Environmentalismus samotný se tak dá pojmut jako přístup. A sice přístup v chování člověka vůči přírodě. Důležitost environmentalismu pro dnešní společnost je opodstatněná především tím, že jsme si svým přístupem znehodnotili okolní svět, na míru, která ohrožuje zpětně i nás samotné. Proto v rámci tohoto přístupu nemůžeme dále otálet, ale naše chování přizpůsobovat k lepšímu, více propřírodně směřujícímu. Individualismus každého jedince se musí

nutně poddat společné myšlence transformace vztahů přírody a člověka.

Práce Environmentalismus v české filosofii 20. století měla upozornit na existenci problematiky ve vztahu člověka a přírody.

## **Seznam použité literatury a ostatních zdrojů**

Březina, O.: Dopisy Otokara Březiny Anně Pammrové, Knih tiskárna R. Ulrich, Jevíčko, Praha – Smíchov 1936

Janko, J.: Vědy o životě v českých zemích 1750-1950. Archiv Akademie věd České republiky, Praha 1997

Jemelka, P.: Environmentalismus v českém filosofickém myšlení 1. poloviny 20. století. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2002. ISBN: 80-210-2800-9

Jemelka, P.: O přírodě, civilizaci, historii a dalším. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2005. ISBN: 80-210-3902-7

Kohák, E.: Zelená svatozář. 3. vyd., Slon, Praha 2006. ISBN 80-85850-86-9

Löwensteinová, Š.: Filosof a moralista Emanuel Rádl. Primus, Praha 1994. ISBN: 80-901093-7-3

Mareš, F.: Životní účelnost. J. R. Vilímek, Praha 1917

Němec, B.: Vzpomínky. Archiv Akademie věd České republiky, Praha 2002. ISBN: 80-86404-04-8

Nečásek, J., Pavličíková, H.: O biologii nutně i náhodně. 1. vyd., Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, České Budějovice 1997. ISBN: 80-7040-228-8

Pavličíková, H.: Josef Velenovský (k jeho filosofické a přírodovědecké činnosti). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2008. ISBN: 978-80-7394-153-6

Pavličíková, H., Jemelka, P.: K filosofickým kontextům živé a neživé přírody. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2006. ISBN: 80-7040-910-X

Pammrová, A.: Cestou k zářnému cíli, Cyril M. Höschl, Klatovy 1925.

Pernica, B.: Otakar Březina intimní. Anna Pammrová. Národní správa, Mladá Boleslav 1947

Rádl, E.: Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století. Jan Laichter, Praha 1909

Störig, J. H.: Malé dějiny filosofie. 8. vyd., Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2007. ISBN: 80-7195-206-0

Šmajš, J.: Drama evoluce. 1. vyd., Hynek, Praha 2000. ISBN: 80-86202-77-1

Šmajš, J.: Filosofie psaná kurzívou. 1.vyd., Doplněk, Brno 2003. ISBN: 80-7239-152-6

Šmajš, J.: Ohrožená kultura. 2. vyd., Hynek, Praha 1997. ISBN: 80-85906-53-8

Šmajš, J.: Potřebujeme filosofii přežití? Doplněk, Brno 2008. ISBN: 978-80-7239-221-6

Šmajš, J., Krob, J.: Evoluční ontologie. Masarykova univerzita v Brně, Brno 2003. ISBN: 80-210-3038-0

Velenovský, J.: Přírodní filosofie. Díl I., L. Souček, Praha 1921

Zouhar, J. a kol.: K otázkám dalšího rozvoje evoluční ontologie. Masarykova univerzita, Brno 2004. ISBN: 80-210-3329-0



## **Slovníky a encyklopedie**

Brugger, W.: Filosofický slovník. Naše vojsko, Praha 1994. ISBN: 80-206-0409-X

Die Grosse Bertelsmann Lexikothek. Band 4 (Den – fat), Bertelsmann Lexikothek Verlag GMBH, Berlin 1990. ISBN: 3-570-03884-X

Durozoi, G., Roussel, A.: Filosofický slovník. EWA, Praha 1994. ISBN: 80-85764-07-5

Encyklopedický slovník. Encyklopedický dům Odeon, Praha 1993. ISBN: 80-207-0438-8

Filozofický slovník. Svoboda, Praha 1981

Filosofický slovník. Pravda, Bratislava 1989

Filosofický slovník. FIN, Olomouc 1995. ISBN: 80-7182-014-8

Filosofický slovník. 2. vyd., Nakladatelství Olomouc, Olomouc 1998. ISBN: 80-7182-064-4

Ilustrovaný encyklopedický slovník. I. díl (A – I), ČSAV, Praha 1980

Kočí, B., Malý slovník naučný. I. díl, B. Kočí, Praha 1925

Kunzmann, P., Burkard, F-P., Wiedmann, F.: Encyklopedický atlas filosofie. 9. vyd., Lidové noviny, Praha 2001. ISBN: 80-7106-339-8

Malá Československá encyklopedie. Svazek II. D – CH., ČSAV, Praha 1985

Malá Československá encyklopedie. Svazek V. Pom – S., ČSAV, Praha 1985

Malá Československá encyklopedie. Svazek VI. Š – Ž., ČSAV, Praha 1987

Malá ilustrovaná encyklopedie. Encyklopedický dům, Praha 1999. ISBN: 80-86044-12-2

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí, díl II., Československý kompas, Praha 1926

Naučný slovník aktualit. L. Mazáč, Praha 1939

Olšovský, J.: Slovník filosofických pojmů současnosti. Academia, Praha 2005, ISBN: 80-200-1266-4

Ottův slovník naučný. Osmý díl. (dřevěné stavby – falšování), J. Otto, Praha 1984

Ottův slovník naučný nové doby. Díl druhý, svazek první, J. Otto, Praha 1932

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích. (A – L), Ottovo nakladatelství, Praha 2003. ISBN: 80-7181-938

Příruční slovník naučný. 1. díl (A – F), ČSAV, Praha 1962

Rejman, L.: Slovník cizích slov. 3. vyd., Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1996

Rieger, F. L.: Slovník naučný. Díl druhý (C – Ezzelino), I. L. Kober, Praha 1862

Slovník českých filosofů. 1. vyd., Masarykova univerzita, Brno 1998, ISBN: 80-210-1840-2

Slovník. Filozofia a prírodné vedy. Pravda, Bratislava 1987

Slovník. Filozofia a prírodné vedy. Pravda, Bratislava 1985

The new Encyclopaedia Britannica. Volume 4 (Delusion – frenssen), Encyclopaedia Britanica, Inc., Chicago 1991. ISBN:0-85229-529-4

Universum. Encyklopedie pro 21. století. Knižní klub, Praha 2006. ISBN:80-242-1755-4

Velký sociologický slovník (A - o). Karolinum, Praha 1996. ISBN: 80-7184-164-1

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. 1. (A – F), Encyklopedie Diderot, Dům OP, Praha 1996. ISBN: 80-85841-31-2

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 2. (C – F), Encyklopedie Diderot, Praha 1999. ISBN: 80-902555-4-X

## **Periodika**

Kohák, E.: Někdo musí prorážet ledy. In: Víkend, č. 45., 10. 11. 2006

Kohák, E.: Filosofická ekologie po dvaceti letech, In: Filosofický časopis č. 6., roč. 41., 1993

Kohák, E.: Fenomenologie a ekologie – opora a spoluzávislost. In: Filosofický časopis, č. 3, roč. 45., 1997

Kohák, E. O smysl filosofické ekologie, In: Listy č. 4., roč. XXVI., 1996

Kolářský, Rudolf: Poprvé v dějinách. In: Filosofický časopis, č. 6, roč. 41., 1993

Letaši, J.: Trvalo udržateľný rozvoj vo filozoficko-ekonomickom, -technickom a environmentálnom kontexte. In: Filozofia č. 2., Roč. 51., Bratislava 1996. ISSN 0046-385 X

Palouš, R.: Koháková morální ekologie. In: Filosofický časopis č. 6., roč. XLI., 1993

Palouš, R.: Erazim Kohák jubiluje. In: Filosofický časopis č. 6., roč. XLI., 1993

Smolková, E.: K otázce možných důsledků environmentálního skepticizmu. In: Filozofia č. 9., Roč. 59., Bratislava 2004. ISSN: 0046-385 X

Šmajš, J.: 7 smrtelných hříchů. In: MF Dnes, 18. 10. 2008

Špirko, D.: Člověk v ústředí, alebo v ústraní? In: Filozofia č. 2., Roč. 51., Bratislava 1996. ISSN 0046-385 X

### **Seznam internetových zdrojů**

<http://artemis.ms.mff.cuni.cz/dvorek/napoveda.php?kategorie=7&tema=144>. 21. 4. 2009

<http://www.biocelt.estranky.cz/clanky/z-ruznych-koutu/environmentalismus>. 24. 3. 2009

<http://filosofie.kvalitne.cz/>. 16. 4. 2009

[http://www.fp.vslib.cz/kfl/materialy/FVI/Html/04\\_pojmyE.htm](http://www.fp.vslib.cz/kfl/materialy/FVI/Html/04_pojmyE.htm). 16. 4. 2009

<http://policy.euweb.cz/view.php?id=27>. 26. 3. 2009

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Environmentalismus>. 26. 3. 2009

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Trvale\\_udr%C5%BEiteln%C3%BD\\_rozvoj](http://cs.wikipedia.org/wiki/Trvale_udr%C5%BEiteln%C3%BD_rozvoj). 14. 3. 2009